

MASTEROPPGAVE

Emnekode: HI325LS

Navn / kandidatnr.: Thomas Klippenberg / kandidat 2

En komparativ analyse av forskningen på
servi og coloni: 1900-tallets senantikke
jordbruksrevolusjon

Dato: 15.05.2019

Totalt antall sider: 65

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	i
1.0 Innledning.....	1
2.0 Viktige begreper	3
2.1 Servi – nye arbeidere, avl på gamle arbeidere og tilslutt ingen arbeidere.....	3
2.2 Coloni – juridisk kategori eller kvasi-slaveri?	4
3.0 Forskernes kildegrunnlag	6
4.0 1900-1930: Århundrets innledende fase	8
4.1 Erobringstesens om slavehold	9
4.2 Erobringstesens påvirkning på coloni	10
4.3 En verden i forfall som katalysator for leilendingenes nye status?.....	12
4.4 Mer respekt og en lysere fremtid for servi under keiserdømmet?.....	13
4.5 Perioden som helhet: Erobringsnedgang og politisk kaos	16
5.0 1931-1960: Nye bånd og nytt syn på skatt	17
5.1 Den sosiale utjevningens janusansikt: Likhetstegn ved servi og coloni	18
5.2 Capitatio og dens bivirkninger: Coloni bundet av finanspolitikken	21
5.3 Perioden som helhet: Samfunnsendringer eller skatteendringer?	23
6.0 1961-1990: De store forandringers tid?	25
6.1 Overgang, ikke nedgang, i slavejordbruket.....	26
6.2 Fra å være caput til å bli caput: Gradvis endring av leilendingenes stilling	30
6.3 Kolonatet som resultat av fransk politisk splid	32
6.4 Ingen nedgang i slavebestanden, det var alltid få slaver i jordbruket	35
6.5 Perioden som helhet: Store endringer, men fremdeles tegn på kontinuitet.....	38
7.0 Fra 1990-tallet til i dag: Hva er status quo?	39
7.1 Den mangfoldige colonus: Hvordan lovene har forledet den moderne historikeren	40
7.2 Finanslovgivningens svake legitimitet og uheldige konsekvenser	41
7.3 Servi ikke erstattet av coloni: Slaveholdets og (Vest)Romerriketets delte skjebne.....	43
7.4 Økonomiske endringer som grunnlag for slavejordbrukets tilbakegang	45
7.5 Fri til å bli ufri: Kolonatet eksisterte, men var ønskelig for alle parter.....	47
7.6 Perioden som helhet: Økt fokus på markedet, men økt usikkerhet rundt coloni	50
8.0 Konklusjon	51

Kilde-/litteraturliste	54
Kilder.....	54
Litteratur	54

En komparativ analyse av forskningen på *servi* og *coloni*: 1900-tallets senantikke jordbruksrevolusjon

1.0 Innledning

Antikkens Roma og imperiet som etter hvert vokste ut av bystaten blir med jevne mellom vist til av moderne forfattere. Enten de skriver historiske verker, skjønnlitteratur, eller bruker romerne som inspirasjon til slagord og propaganda, får man fremstilt et bilde av et virkelighetsfjernt rike med keisere, erobringer, soldater og grandiose byggverk. Romerriket var likevel et samfunn på lik linje med alle andre. Bak enhver keiser fantes det omfattende juridiske reguleringer, og bak enhver soldat et betydelig økonomisk system som skulle påse at han hadde tilgang til rasjoner, klær, våpen og andre varer. Det som derimot skiller dette samfunnet fra de man finner i vesten i dag, er det mangfoldet man kan spore både i grupper og individers juridiske og reelle status. Mens noen hadde relativt mye frihet og store økonomiske og sosiale ressurser å dra på ved behov, var det andre som ikke legalt kunne ha egne eiendeler, og som etter lovene ikke ble regnet som fullkomne selvstendige personer.

Det er forskningen på disse svakere stilte gruppene denne oppgaven har som sitt formål å rette søkelyset mot. Nærmere bestemt de to juridiske gruppene *servi* (pl. m. *servus*) (slaver) og *coloni* (pl. m. *colonus*) (senantikkens versjon av leilendinger). Utfordringen med disse gruppene er at man, grunnet deres svake stilling i det romerske samfunnet, bare har et fragmentert og mangelfullt grunnlag for å kunne trekke konklusjoner. Noe som ikke er hjulpet av at de kildene som faktisk er bevart i stor grad behandler gruppene med et utenforperspektiv. Som et resultat av dette, er denne delen av romersk historieskriving preget av store uenigheter blant forskerne, og temaet har vært arena for en rekke paradigmeskifter etter hvert som nye kilder har blitt oppdaget, eller nye teorier har blitt konstruert. Når de taler om forholdet mellom *servi*, *coloni* og jordeiere, i sitt kapittel i boken *The Cambridge Ancient History: volume XIII The late empire, A.D. 337-425*, går Charles Whittaker og Peter Garnsey så langt at de omtaler dette som det kanskje mest omdiskuterte temaet i hele senantikken.¹

Med det smale omfanget sider jeg har til rådighet i denne oppgaven, vil det derfor ikke være mulig å kunne komme med noen nye innsiktsfulle konklusjoner om verken én av, eller begge, gruppene. Med denne teksten, har jeg derfor som intensjon å gjennomføre en *komparativ analyse av utviklingen innenfor forskningen på senantikkens servi og coloni, slik*

¹ Whittaker og Garnsey, 1998, s. 287

den har funnet sted siden inngangen av 1900-tallet. Ved å gjøre dette, håper jeg å bidra til både å klargjøre den utviklingen som har funnet sted, samt si noe om de tendensene som har påvirket forskningen på disse gruppene siden starten av det tjuende århundret.

Årsaken til at det er interessant å gjøre en komparativ analyse av forskningen på akkurat disse to gruppene, knyttes til hvor sammenvevd deres liv og virke var mens de levde, og har vært av senere forfattere som har forsøkt å ta stilling til de økonomiske forholdene i senantikken. Jordbruket under det sene romerske keiserdømmet var komplekst, og under én jordeier kunne man finne slaver, *coloni* og lønnsarbeidere som arbeidet side om side.² Men mens leilendingssystemet ble videreført inn i middelalderen, gikk slaveholdet gradvis bakover, og ble etter hvert avsluttet både i øst og i vest.³ Det at man bare med vanskelighet kan diskutere den ene gruppen uten å nevne den andre i denne perioden, samt en rekke diskusjoner rundt sammenhengen mellom *coloni*-systemets fremvekst og slaveholdets tilbakegang, gjør dette til et tema som er verdt å vie noe tid.

Den videre teksten er strukturert slik at den først sier noe om de kildene som er tilgjengelige for forskere som ønsker å se på gruppene i dag, før den så tar for seg den forskningen som faktisk har funnet sted de siste hundre og tjue årene. Jeg har valgt å dele perioden inn i underkategorier på omtrent tretti år, og tar disse trettiårsperiodene i kronologisk rekkefølge. Det vil si at teksten vil starte med å behandle litteraturen skrevet mellom 1900 og 1930, for så å se på den mellom 1931 og 1960 og så videre. Dette er ikke noen naturlige skiller som følger paradigmeskifter innenfor temaene, men kategorier konstruert av meg for å gjøre oppgaven mer oversiktlig, samt for å kunne komme med sammenligninger og kommentarer underveis. Årsaken til at kategoriene er så vide, skyldes at det er tiår der jeg ikke har funnet noe verdt å bemerke, mens andre mindre perioder derimot kunne ha blitt viet egne kapitler. Paradigmeskiftene rundt de to temaene har også funnet sted på ulike tidspunkter, noe som gjør det vanskelig å skape inndelinger som er like relevante for begge gruppene.

Det må i denne sammenheng også tas en rekke forbehold. For det første vil teksten i all hovedsak bare ta for seg engelskspråklig forskningslitteratur, selv om det her er noen unntak enten i form av publiserte eller egne oversettelser. Dette er noe som klart svekker undersøkelsen, da spesielt mye av forskningen tidlig på 1900-tallet ble publisert på tysk. Viktige forskere er derfor utelatt, uten at det bør føre til noen nedvurdering av deres rolle for feltets utvikling. Grunnet begrensninger av både tid og plass, har jeg måtte legge hovedfokus

² Harper, 2011, s. 25

³ Harper, 2011, s. 31

på tidligere forfattere som har vært med på å skape endringer, og senere forskere som kommer med teorier som potensielt kan skape paradigmeskifter i fremtiden. Oppgaven kan derfor ikke anvendes som en fullstendig oversikt på feltet, men vil fungere som en gjennomgang av hovedtrekkene ved feltets utvikling.

2.0 Viktige begreper

Før man kan si noe om kildene på området, og den forskningen som har funnet sted, er det på sin plass å si noen ord om hva jeg legger i begrepene *servi* og *coloni*. Det kan være vanskelig å komme med en klar definisjon av begge gruppene. Dette skyldes at betegnelsene er dynamiske, og derfor endrer seg over tid. Det er også snakk om store folkegrupper med divergerende levekår, spesielt på tvers av de romerske provinsene, noe som gjør det utfordrende å si noe om gruppene som helhet. Som vi skal se, er det også stor uenighet blant forskere angående hva en *colonus* faktisk var. Om man forsøker å si noe klart om disse, risikerer man derfor å ende med en kontroversiell definisjon som bare deler av academia vil stille seg bak. Jeg vil derfor forsøke å sette opp de kjennetegnene ved de to gruppene som det eksisterer enighet om.

2.1 *Servi – nye arbeidere, avl på gamle arbeidere og tilslutt ingen arbeidere*

Romerriket var ikke bare et samfunn med slaver; det var et slavesamfunn.⁴ Det vil si at slaveholdet var noe som påvirket flere aspekter ved det romerske livet. Nesten alle husholdninger hadde *servi*, og selv en fattig person var forventet å i alle fall ha én eller to. Å eie en annens legeme ble regnet som en æressak, for uten en slave kunne man ikke bli regnet som en *dominus* (mester/eier).⁵ Dette misbruket av andres arbeidskraft legitimerte man ved å vise til at slavene opprinnelig ble hentet inn når man seiret over motstandere i krig. En slått soldat ble regnet som en «levende død», som ble gitt et videre liv i gave mot at den nye eieren kunne kontrollere hans/hennes kropp og sjel i fremtiden.⁶ Romerne anså altså slaveholdet som noe barmhjertig, siden alternativet for deres nye medhjelpere ville vært døden. Så lenge erobringene og de militære seierne vedvarte, hadde man en kontinuerlig forsyning av nye slaver, men etter hvert som krigføringen avtok og/eller romerne møtte motstand, måtte man

⁴ Harper, 2011, s. 60-61

⁵ Harper, 2011, s. 3, 29 og 53

⁶ Harper, 2011, s. 29

finne alternative måter å holde bestanden oppe. Løsningen på dette ble slaveavl.⁷ Som vi skal se senere i oppgaven, er effekten av denne avlen ett av temaene som har vært diskutert av forskere siden inngangen av 1900-tallet. Nærmere bestemt hvorvidt dette var noe som bidro til at slavearbeidskraften etter hvert forsvant, eller om dette i praksis ikke hadde noen betydning for endringene som fant sted ved senantikkenes ende.

Det var ikke bare det sosiale livet som ble påvirket av at Romerriket var et slavesamfunn. Kanskje like viktig var slavearbeidets avgjørende rolle i det økonomiske livet, spesielt i jordbruksproduksjonen, området der denne oppgaven legger sitt søkelys. Som nevnt tidligere, var jordbruket drevet av en kombinasjon av *servi*, *coloni* og lønnsarbeidere i senantikken, og alle gruppene hadde egne fordeler og ulemper når det kom til hva de passet til å produsere. Slavehold gav jordeieren direkte kontroll over arbeidet, og *dominus* ble også gitt sterke initiativer til selv å investere i jordbruksutviklingen, da han ville sitte igjen med hele fortjenesten. I tillegg gav den direkte kontrollen over produksjonen eieren mulighet til både å effektivisere driften og å forsøke å se det store bildet.⁸ Slavedriften hadde derimot også en rekke ulemper. Den enkelte *servus* var lite interessert i nyvinninger og produksjonsøkninger, da han ikke tjene noe på forbedringene.⁹ Denne arbeidskraften ble også regnet som uforsiktig og generelt lite effektiv, og ble som et resultat bare økonomisk ønskelig når jorden var fruktbar, slaveprisene var lave og de kunne fungere som erstatning for å fylle vakuemet som fulgte av at store deler av befolkningen var i militær tjeneste.¹⁰ Tross disse svakhetene stod fremdeles slavedriften i jordbruket sterkt på 300-tallet, men ser ut til nesten å ha forsvunnet helt ved utgangen av det sjette århundret. Endringer i jordbruksforholdene er en annen forklaring på hvorfor slaveholdet forsvant, så dette er noe vi kommer tilbake til etter hvert.

2.2 Coloni – juridisk kategori eller kvasi-slaveri?

Men hva kan man så si med sikkerhet om *coloni* som gruppe? I perioden fra rundt år hundre evt. og frem til utgangen av senantikken endret begrepet både innhold og konnotasjon. Slik det fremkom på 100-tallet, ble det anvendt for å omtale en gruppe frie bønder som drev en annens jord i en lengre periode i bytte mot at de betalte en bestemt andel av avlingen i leie.¹¹ Det er noe usikkerhet knyttet til hvor lange leieavtaler som legalt kunne opprettes, da vanlig

⁷ Weber, 1976, s. 54

⁸ Harper, 2011, s. 25, 158-161

⁹ Weber 1976, s. 55

¹⁰ Heitland, 1921, s. 351; Weber, 1976, s. 59-60

¹¹ Heitland, 1921, s. 343; Kehoe, 2007, s. 56

romersk kontraktsrett ikke tillot at man bandt kommende generasjoner. Men det var samtidig ikke uvanlig at flere generasjoner med leilendinger forble på samme jord.¹² Det at avtalene var langvarige, kombinert med at leieavgiften var satt til en bestemt andel, oppfordret den enkelte *colonus* til å investere i jorden. Dette gagnet begge partene, da den enkelte leilendingen fikk økt sitt eget overskudd, samtidig som avkastningene jordeieren dro inn også ble styrket av investeringene.¹³ Man fikk altså et slags kvasi-partnerskap mellom jordeier og leilending, der gode år for leilendingen var gode år for begge, mens dårlige år for leilendingen gav redusert avkastning for begge.¹⁴ Det at den enkelte leilendingen var fri, resulterte også i en viss likebalanse i forholdet mellom eier og leier; dersom man var misfornøyd med behandlingen, kunne man true med å forlate jorden.¹⁵

Når ordet igjen dukker opp i kildene fra 300-tallet, har begrepet en noe annen betydning. En *colonus* var ikke lengre en fri bonde, men var bundet til jorden han tilhørte. Denne endringen er noe som blant annet uttrykkes i *Codex Theodosianus*, en lovsamling utgitt under keiser Theodosius II, som forente de ulike romerske lovene skrevet i perioden mellom 313 og 438.¹⁶ I samlingens femte bok, syttende lov, første punkt (heretter omtalt som *CTh. 5.17.1*), datert til 332, kommer det frem at «any person in whose possession a colonus that belongs to another is found not only shall restore the aforesaid colonus to his birth status [*origo*] (...)».¹⁷ Dersom en leilending forsøkte flykte fra jorden han tilhøre (hans *origo*), pliktet altså personen som tok han imot å returnere han til stedet han rømte fra, jamfør loven. I samme punkt i samme lov legges det også til at *coloni* som forsøkte å flykte kunne bindes i lenker og behandles som slaver.¹⁸ En lignende lov kan også finnes i *Codex Justinianus*, en lovbok samlet under den østromerske keiseren Justinian I, som ble utgitt i 534.¹⁹ I *CJ. 11.48.8* kommer det frem at «[a]ll those in flight finding hiding places on another's property shall be called back (...)».²⁰ Denne loven er datert til perioden mellom 368 og 375. Som man kan se, hadde ordningen med de frie leilendingene som man kunne finne bare to århundrer tidligere, forsvunnet senest på første halvdel av 300-tallet. En endring som fremdeles var gjeldende når Justinian samlet de romerske lovene på 500-tallet.

¹² Heitland, 1921, s. 344; Kehoe, 2007, s. 78

¹³ Kehoe, 2007, s. 75-76

¹⁴ Heitland, 1921, s. 356

¹⁵ Kehoe, 2007, s. 75

¹⁶ Pharr, 1952, s. XVII

¹⁷ Pharr, 1952, s. 115

¹⁸ Pharr, 1952, s. 115

¹⁹ Frier, 2016-2016, s. CI

²⁰ Frier, 2016-2016, s. 2731

Med utgangspunkt i lovene som forbød *coloni* å forlate jorden, samt legaliserte å behandle dem som slaver om de forsøkte rømme, kunne man komme til å trekke den konklusjon at de hadde en slavelignende status. For *coloni* sin del, er det her diskusjonen blant forskerne oppstår. Forenklet kan man si at den retter seg mot to aspekter ved den nye ordningen. For det første, hva endringene faktisk bestod i, og for det andre, hva endringene var et resultat av. Disse to spørsmålene faller naturlig sammen i diskusjonen, og blir derfor sjeldent behandlet separat. Utfordringen ligger i at ingen av lovene som grunnla det nye systemet er bevart, kombinert med at alle lovene som omtaler gruppen nevner den indirekte, og derfor ikke sier noe presist om deres rettigheter og plikter.²¹ Det er samtidig viktig å merke seg at de kontinuerlig behandles som en separat gruppe fra *servi* i lovtekstene, og at de hadde en del rettigheter som slaverne ikke hadde. De kunne blant annet inngå ekteskap, samt få soldatstillinger eller ta på seg presteverv, om jordeieren godkjente dette.²² Dette var muligheter som i utgangspunktet ikke var åpne for den enkelte slave.

3.0 Forskernes kildegrunnlag

Antikkhistorikeren Stephen Mitchell kommer med en klar og oversiktlig gjennomgang av de tilgjengelige kildene man har om det romerske imperiet i senantikken i sin bok *A History of the Later Roman Empire: AD 284-641* fra 2007. Han skiller her mellom kristne forfattere, biografier, taler, sekulære forfattere, kirkehistorikere, krøniker, legale kilder, brev, inskripsjoner/gravskrifter og arkeologiske funn.²³ Han legger også senere til at man fra de egyptiske områdene har tilgang på en rekke papyruser, selv om disse ofte er fragmentariske og vanskelige å tolke.²⁴ Dette er en fordel for dem som forsøker å skrive om romersk jordbruk, da Nildalen var den mest produktive og fruktbare jordbruksregionen i den gresk-romerske verden.²⁵ Man ser likevel en nedgang i tilgangen på disse fra 300- og 400-tallet, selv om man finner papyruser som snakker om jordbruksforhold ut 600-tallet.²⁶ Å bruke papyruser som kilder, har også noen ulemper. Man kan ikke uten videre generalisere dem til å gjelde for hele riket, da forholdene i Egypt ofte var unike, og de fokuserer i all hovedsak på områdene

²¹ Clausen, 1925, s. 17

²² Clausen, 1925, s. 19; Mirković, 1997, s. 6

²³ Mitchell, 2007, s. 13-42

²⁴ Mitchell, 2007, s. 343

²⁵ Mitchell, 2007, s. 319

²⁶ Mirković, 1997, s. 65; Harper, 2011, s. 17

rundt distriktshovedstadene, slik at de perifere landsbyene i liten grad blir dekket.²⁷ Det sagt, så har også de andre kildene sine unike styrker og svakheter. De kristne kildene er for eksempel påvirket av det religiøse utgangspunktet, og kan derfor undergrave eller legge skjul på hendelser de regner som uheldige. Et annet eksempel kan være de legale kildene, som i realiteten ikke reflekterer samfunnet slik et virkelig var, men heller viser det slikt det ideelt sett burde vært.²⁸ Lovene ble skrevet av en bestemt person eller gruppe, og fungerer derfor som en gjenspeiling av, og er basert på, de forventningene lovgiveren eller lovgiverne hadde til samfunnet.²⁹ Historikeren Miriam Tveit gjør i avhandlingen *In Search of a Legal Transmission: Inheritance and Compensation for Homicide in Medieval Secular Law* (2016) et poeng av at også andre faktorer kan spille inn på lovenes utforming: «to use normative sources as a mirror of the *norms of the legislator* [hennes kursiv] also calls for caution. The text could mirror the norms that the legislator wanted to be mirrored, or the loan of foreign laws possibly had coincidental results».³⁰ Lovene sier heller ikke noe om hvordan de ble anvendt i praksis.³¹ Professor i klassiske studier, Dennis Kehoe gjør i boken *Law and rural economy in the Roman Empire* (2007) et poeng av at forholdet mellom jordeier og *coloni* må ha vært mer fleksibelt enn det lovene åpnet for.³² Lovendringene utover 400-tallet viser at leilendingene faktisk flyttet på seg, tross den tidligere nevnte *CTh. 5.17.1* fra 332, som hadde som formål å binde dem til jorden.³³

Om man spesifikt ønsker lete etter informasjon om *servi* og *coloni*, mener sosial- og økonomihistorikeren Kyle Harper at det er lovene, papyrusene og inskripsjonene som fungerer som de mest dekkene kildene, selv om man også finner en rekke litterære kilder som nevner gruppene.³⁴ Han poengterer også at arkeologi kan være hjelpsomt, men legger til at funnene ikke sier noe direkte om gruppene, men om levemåten i samfunnet der gruppene var sentrale.³⁵ Når han snakker om *servi*, viser han samtidig til at det ikke er nok kilder til å kunne komme med en komplett og objektiv forklaring på slavesystemet. Dette mener han gjelder spesielt for 500-tallet, som, slik han ser det, «remains obscure in comparison to the late fourth century».³⁶

²⁷ Mitchell, 2007, s. 343

²⁸ Mitchell, 2007, s. 15 og 34

²⁹ Tveit, 2016, s. 21-22

³⁰ Tveit, 2016, s. 22

³¹ Mitchell, 2007, s. 35

³² Kehoe, 2007, s. 183

³³ Kehoe, 2007, s. 179-181

³⁴ Harper, 2011, s. 4 og 18

³⁵ Harper, 2011, s. 21

³⁶ Harper, 2011, s. 19-20

Et lignende problem finner man også for *coloni*, og det er mangelen på en klar kilde som omtaler gruppens rettigheter og plikter som har skapt debattene rundt dette temaet. Man har *CTh. 5.17.1* som binder dem til jorden, samt en rekke andre lover som er inne på deres rettigheter og plikter. Eksempler her kan være *CTh. 13.10.3* fra 356-357, som sier at man ikke kan selge jord uten at leilendingene som jobber på den også følger med, og *CTh. 5.19.1* fra 365, som sier at *coloni* ikke kan kvitte seg med eiendeler uten tillatelse fra *dominus*.³⁷ Problemet med disse lovparagrafene er at de bare nevner gruppen indirekte, og at de tar det for gitt at vi alt vet hva som ligger i begrepet.³⁸ Et annet faktum som bidrar til å gjøre det vanskelig å komme med klare konklusjoner om man forsøker å bruke kildene for å forklare leilendingenes status, er at lovene opererer med flere betegnelser på gruppen. *Codex Theodosianus* bruker for eksempel ordet *colonus* (*colonos*) når den i *CTh. 5.17.1* sier «*Ipsos etiam colonos* [Min kursiv], *qui fugam meditantur, in servilem condicionem ferro ligari conveniet (...)*».³⁹ *Codex Justinian*, på den annen side, bruker begrepet *adscripicii* (*adscripicios*) når den i *CJ. 11.48.23* sier at leilendinger som flykter ikke vil regnes som frie over tid, men holder seg til *colonus* (*colonos*) når den i *CJ. 11.51.1* viser til at leilendingene i Palestina også legges under bånd.⁴⁰ Sosialhistorikeren Campbell Grey er en av forskerne som har drøftet rundt den varierende begrepsbruken. I sin artikkel *Contextualizing Colonatus: The Origo of the Late Roman Empire* fra 2007 viser han til at valg av betegnelse blant annet kan knytte seg til type leilending, eller til grad av frihet.⁴¹ Han konkluderer likevel med at begrepene er synonyme, eller i alle fall i stor grad er overlappende.⁴² I denne oppgaven vil *coloni* bli brukt som en samlebetegnelse på alle leilendinger bundet til *origo*, selv om dette er noe som i seg selv kunne ha vært problematisert. Om det noen gang var en lov som definerte gruppen, er den tapt til tidens tann.

4.0 1900-1930: Århundrets innledende fase

Fra et generelt historiografisk synspunkt, var siste halvdel av 1800-tallet preget av fremveksten av en tanke om at historieskrivingen skulle basere seg på en grundig

³⁷ Pharr, 1952, s. 117 og 400

³⁸ Clausen, 1925, s. 17

³⁹ Koptev, U.Å.; Pharr (1952, s. 115) oversetter dette med: «*Coloni also who mediate flight must be bound with chains and reduced to a servile condition (...)*»

⁴⁰ Frier, 2016-2016, s. 2742-2745 og 2748-2749

⁴¹ Grey, 2007, s. 170-173

⁴² Grey, 2007, s. 173

rekonstruksjon av fortiden utført av trente historikere.⁴³ Ved å gjøre en kritisk lesning av kildene, skulle man forsøke gjenskape fortiden slik den virkelig var – *wie es eigentlich gewesen ist*.⁴⁴ Den viktigste forkjemperen for denne tanken var den tyske historikeren Leopold von Ranke. Men Rankes ideal var likevel preget av hans samtid. 1700- og 1800-tallet var en viktig tid for den europeiske nasjonsdanningen, og følgelig var det den politiske historien som ble regnet som den viktige.⁴⁵ Det sentrale var kirken, staten og de store politiske bevegelsene. Dette ble også hjulpet av at det var for denne typen historieskriving det var best tilgang på bevarte primærkilder.⁴⁶ Ved utgangen av 1800-tallet ble den politiske historieskrivingen likevel satt under press; det var et økende ønske om å inkludere samfunn, økonomi og kultur i fortellingen om fortiden.⁴⁷ Rundt overgangen til 1900-tallet så man derfor fremveksten av sosialhistorie, eller historisk sosiologi.⁴⁸ Det er fra sosialhistoriens inntog at jeg har valgt å se på utviklingen i synet på menneskene som levde og drev sitt virke i det senantikke jordbruket, selv om man kan spore slike debatter helt tilbake til 1500-tallet.⁴⁹

4.1 Erobringstesens om slavehold

Nå som teksten har vært gjennom det som legges i begrepene *servi* og *coloni*, sett hvor forskerne kan finne informasjon om disse, samt sagt noe om det generelle historiske klimaet ved periodens inngang, er det på tide å gå over til det oppgaven faktisk har som sitt formål å forsøke å besvare. Den første forfatteren jeg har valgt å se på i denne sammenhengen, er en samfunnsviter som i utgangspunktet ikke trenger noen introduksjon. Max Weber. Selv om Weber kanskje er mest kjent som en av sosiologiens fedre, skrev han også tekster om slavehold i antikken, inspirert av den nye sosialhistoriske retningen som vokste frem rundt inngangen til 1900-tallet.⁵⁰ Denne retningen fungerte, som nevnt, som et motsvar til Leopold von Ranke og den tyske historiske skolens sterke fokus på politisk historie. I stedet ønsket de tidlige sosialhistorikerne å se hvordan det vanlige mennesket ble påvirket av fortidens økonomiske og sosiale aspekter, og formålet var å vise til fortidige sosiale fellesskap med utgangspunkt i hva enkeltindividene hadde til felles.⁵¹

⁴³ Iggers, 2005, s. 24-25

⁴⁴ Melve, 2010, s. 113

⁴⁵ Melve, 2010, s. 116

⁴⁶ Melve, 2010, s. 117-118

⁴⁷ Iggers, 2005, s. 31

⁴⁸ Iggers, 2005, s. 36; Melve, 2010, s. 182

⁴⁹ Clausing, 1925, s. 31

⁵⁰ Weber, 1976, s. 25

⁵¹ Melve, 2010, s. 116-118 og 205-206

I vår sammenheng er det boken *The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations* som er interessant å ta for seg. Boken er en oversettelse av to tekster av Weber utgitt i 1896 og 1909, og ble oversatt av R. I. Frank i 1976.⁵² Selv om artiklene ikke retter seg mot senantikken, og ikke bare ser på romersk jordbruk, er de viktige for den videre forskningen fordi de legger grunnlaget for «erobringstesesen» (the conquest thesis). Et paradigme som Harper mener styrte hvordan man så på slavesystemet i Romerriket frem til 1970-tallet.⁵³

Weber tok utgangspunkt i at husholdningen i antikken var basert på *oikos*-økonomi, et slags selvforsyningsjordbruk der både slavearbeid og lønnsarbeid hadde sitt sted. Han legger også til at det var kapitalistiske trekk ved dette samfunnet, selv om det aldri utviklet seg noen ren kapitalisme. Et av disse trekkene var at produksjonen delvis baserte seg på innkjøpt arbeidskraft - *servi*.⁵⁴ Problemet med å bruke slavene som jordbruksarbeidere var at dette bare var økonomisk tjenlig så lenge man seiret i krig. For det første var de dyrere i drift enn annen arbeidskraft, da de bokstavelig talt spiste opp overskuddet. Det var derfor viktig at prisene var lave. For det andre kunne man ikke utnytte arbeidskraften til sitt fulle dersom man tillot at de hadde familier. Om de skulle ha familieliv, kunne man ikke lengre ha dem boende i brakker, og kvinner og barn ble i tillegg regnet som ekstra utgifter i de store slaveindustriene (som jordbruket var én av), da den kvinnelige arbeidskraften ikke kunne utnyttes godt her.⁵⁵

Weber mener samtidig at man kunne ty til slaveavl som en nødløsning når krigføringen ikke lengre klarte forsyne markedet med nye slaver, selv om dette i seg selv var noe som svekket økonomien.⁵⁶ Han fortsetter så med å si at man fant en slik overgang i Romerriket rundt år hundre. Som et resultat av dette, viser han til at slavebrakkene forsvant og at storskalajordbruket ble svekket. Denne avlen sammen med den fredelige slavehandelen var i det lange løp ikke nok til å klare dekke behovet for arbeidskraft, og man så seg i senantikken nødt til å legge om jordbruket, til fordel for et økt fokus på leilendinger.⁵⁷ Kort sagt var altså erobringer og krigføring essensielt for å klare holde slavebestanden oppe.

4.2 Erobringstesens påvirkning på coloni

Selv om Weber kom med erobringstesesen for å forklare nedgangen i slaveholdet, og regnet overgangen til større fokus på leilendingene nærmest som en bivirkning, er det andre bøker

⁵² Weber, 1976

⁵³ Harper, 2011, s. 6-7

⁵⁴ Weber, 1976, s. 46-48, 51 og 65-66

⁵⁵ Weber, 1976, s. 53

⁵⁶ Weber, 1976, s. 55

⁵⁷ Weber, 1976, s. 358-359

som anvender tesen for å tale om *coloni* i denne perioden. En av disse er *Agricola: A study of agriculture and rustic life in the Greco-Roman world from the point of view of labour* (1921) skrevet av William Heitland. Boken er på ingen måte like kjent som Webers, men ble i samtiden omtalt som et viktig bidrag til sosialhistorien til og den økonomiske historien om antikken, en bok med «permanent verdi» og en bok som ingen historikere bør overse.⁵⁸ Den er også referert til i de to senere bøkene vi skal innom i denne perioden, og av flere tekster fra nyere tid, for eksempel *The Ancient Economy* (1973) av Moses Finley.⁵⁹

Heitland fokuserer på arbeidskraften i det antikke jordbruket, og kommer etter hvert inn på hvordan nedgangen i bruken av *servi* påvirket *coloni* som gruppe. Han viser her til at *pax Romana* (Romerfreden) hadde resultert i et underskudd på slaver, som igjen hadde etterlatt et vakuum i det romerske jordbruket. Dette måtte fylles på andre måter for å forhindre matmangel, og løsningen var å legge leilendingene under en rekke reguleringer. En ordning han mener la grunnlaget for gruppens videre utvikling.⁶⁰ Formålet med jordbruket var å produsere mest mulig mat, og man innså at dette best kunne gjøres ved å inngå langvarige leieavtaler. Om en *colonus* ble sittende på den samme jorden over lengre tid, og potensielt kunne videreføre avtalen til sine etterkommere, ble han oppfordret til selv å investere i jorden for å gjøre levekårene så romslige som mulig.⁶¹ Etter å ha gjort slike investeringer var det ikke lengre attraktivt å forlate jorden, da man måtte gi fra seg fruktene fra sitt tidligere arbeid. Slik viser Heitland til at det ble skapt et *de facto* avhengighetsforhold mellom *colonus* og *dominus*, der leilendingen var juridisk fri, men i realiteten levde under jordeierens kontroll.⁶² Dette var noe keiser Konstantin og hans støttespillere kunne spille på når de bandt gruppen under de dårlige årene på 300-tallet; de gjorde bare *de facto* til *de jure*.⁶³ For å støtte opp om dette argumentet viser Heitland til at senantikkenes reguleringer ikke kunne ha kommet ingenstedsfra, fordi det ville ha resultert i massive opprør omkrig i det romerske samfunnet.⁶⁴ Som vi skal se snarlig, er ikke dette en forklaring på overgangen som har fått stå ubestridt frem til i dag.

⁵⁸ Stevenson, 1922, s. 87; P.A.S., 1922, s. 122; Murphy, 1925, s. 131

⁵⁹ Finley, 1973, s. 96

⁶⁰ Heitland, 1921, s. 344

⁶¹ Heitland, 1921, s. 344

⁶² Heitland, 1921, s. 359

⁶³ Heitland, 1921, s. 383-384

⁶⁴ Heitland, 1921, s. 379 og 384

4.3 En verden i forfall som katalysator for leilendingenes nye status?

Den neste boken vi skal ta for oss er *The Roman Colonate: The Theories of it's Origin* skrevet av økonomiprofessor Roth Clausning ved universitetet i Rochester i 1925. Sammenlignet med boken til Heitland, hadde denne en mye mer tvetydig mottakelse i akademien. I anmeldelsen av boken i *The Catholic Historical Review* (ingen forfatter gitt) blir den omtalt som beundringsverdig skrevet, selv om det også blir poengtert at noen av forklaringene er utdaterte og noen av kildene unyttige.⁶⁵ Michael Rostovtzeff går derimot hardt ut og kritiserer boken fra andre setning i sin anmeldelse i *The American Historical Review*. Han peker også på at bidragene og kildene er utdaterte, men legger til at dette er et problem som har oppstått fordi Clausning er professor i økonomi, og derfor mangler både kunnskap om fortidens språk og historisk trening.⁶⁶ Tross dette, har boken vært mye hyppigere brukt av ettertidens forskere enn Heitlands. Man finner den for eksempel referert i *Un Roman Des Origines: Les Genealogies du «Colonat Du Bas-Empire»* (1983), *The later Roman Colonate and Freedom* (1997), *Contextualizing Colonatus: The origo of the Late Roman Empire* (2007) og *Bondage by contract in the late Roman empire* (2018).⁶⁷ Samtidig er det verdt å merke at bare de to førstnevnte drøfter det «nye» Clausning kommer med.

Men hva er så dette nye? Etter å ha kommet med en grundig analyse av tidligere paradigmer rundt fremveksten av et stedbundet *coloni*, vier Clausning så resten av boken til å kommentere og vurdere den forskningen som har funnet sted om gruppen under tesen om administrativt press (theory of administrative pressure).⁶⁸ Denne tanken hadde sitt opphav i første halvdel av 1800-tallet, og handler om at leilendingenes nye status på 300-tallet var knyttet til endringer i skattesystemet, ikke til et økende behov for bundet arbeidskraft i vakuumet etter slaveholdets tilbakegang. Teorien er, i likhet med Heitland, inne på at *coloni* ble oppfordret til å holde seg på den samme jorden over lengre tid på 100- og 200-tallet, men viser til at den økende andelen forlatt jord (*agri deserti*) i perioden tyder på at dette ikke resulterte i ønsket effekt.⁶⁹ Etter Diokletians (keiser fra 284 til 305) reformer ble det et økende behov for skatteinntekter, og slik skattesystemet var organisert, stod den enkelte skatteinnkreveren personlig ansvarlig for å dekke tapet fra *agri deserti* i hans områder. Da flere av disse gikk konkurs utover 300-tallet, konkluderer tesen om administrativt press med at keiser Konstantin ikke hadde noe annet valg enn å overføre dette ansvaret fra magistratene

⁶⁵ Uten navn, 1925, s. 507-508

⁶⁶ Rostovtzeff, 1926, s. 304

⁶⁷ Se Carrié, 1983; Mirković; 1997; Grey, 2007; Silver, 2018

⁶⁸ Clausning, 1925, s. 91-137

⁶⁹ Clausning, 1925, s. 92-93

til den enkelte jordeieren. Men for å forhindre at *domini* (flertallsform av *dominus*) selv endte i samme situasjon som innkreverne hadde vært, ble leilendingene bundet til jorden for å forhindre at de flyktet og etterlot han med alle utgiftene.⁷⁰ Sagt med andre ord, ble løsningen på problemet å gi den enkelte eieren flere plikter, i bytte mot en garanti om at de skulle klare oppfylle disse.

Clausing sier seg uenig med at magistrenes økonomiske problemer var hovedårsaken, og viser til at deres bedre stilling var en bivirkning heller enn et formål.⁷¹ Etter å ha kritisert en rekke av de tidligere forfatterne for å bygge på et for svakt kildegrunnlag og for å komme med uriktige antakelser, viser han til at skatteendringene var et pressmiddel heller enn noe som alene kunne ha skapt de store sosiale endringene.⁷² Han mener at Romerriket stod overfor et mer fundamentalt problem på 300-tallet – en generell utpining av jorden. Han peker på at svekkelsen i jordbruket på denne tiden var blitt så omfattende at det truet hele riket. De nye skatteordningene skulle tvinge jordeierne til å holde selv dårlig jord i drift, i forsøk på å klare dyrke nok mat til hele den romerske befolkningen. Det var også dette hensynet som lå til grunn for de nye lovendringene som rettet seg mot *coloni*. De skulle forhindre skapelsen av mer *agri deserti*, og var rett og slett et desperat svar på et desperat problem som påvirket hele det politiske landskapet.⁷³ Eller for å sitere han: «The only hope of a decaying world seemed to lie in a universal stratification of all classes of society. A choice had to be made between the continued life of the empire and the ancient liberty of its citizens; and in such a choice liberty had to give way».⁷⁴ Om man skal se han opp mot Weber og Heitland, gir han altså fremveksten av leilendingenes nye stilling en helt annen forklaring. Endringene var ikke et naturlig resultat av nedgangen i bruken av slaver, men heller en konsekvens av forestående matmangel og politisk uro.

4.4 Mer respekt og en lysere fremtid for servi under keiserdømmet?

Den siste boken vi skal se på fra denne perioden er *Slavery in the Roman Empire* av seniorforskeren Ronald Haynes Barrow ved Exeter College, Oxford. Boken ble publisert første gang i 1928, og versjonen som brukes er et gjenoptrykk fra 1968. Teksten har vært referert en rekke ganger i ettertiden, for eksempel i *The slave Systems of Greek and Roman*

⁷⁰ Clausing, 1925, s. 93-95

⁷¹ Clausing, 1925, s. 315

⁷² Clausing, 1925, s. 128-130 og 134

⁷³ Clausing, 1925, s. 313 og 316-317

⁷⁴ Clausing, 1925, s. 136

Antiquity (1955) av William Westermann og *Blood in the Arena: the Spectacle of Roman Power* (1997) av Alison Futrell.⁷⁵ Av verkene vi har vært gjennom så langt, er det ifølge *Google Scholar* bare Weber som har blitt anvendt flere ganger enn Barrow. I dens samtid, ble boken omtalt som god, med grundige analyser av kildene.⁷⁶ Den fikk også ros for å være forsiktig med å trekke konklusjoner basert på et svakt kildegrunnlag, og begge de to tilgjengelige anmeldelsene er positive til at Barrow tar for seg, og kommer til lignende konklusjoner som, Heitland, når han taler om *servi* i jordbruket.⁷⁷ På den annen side, blir forfatteren kritisert for å gjøre et poeng av at slaveholdet forurenset det «gode romerske blodet».⁷⁸

Barrow tar for seg de to første århundrene av keiserdømmet, og sier følgelig verken noe om hvorfor slaveholdet forsvant eller hvordan *coloni* ble bundet. Samtidig kommer han med et interessant poeng om de romerske jordeiernes forhold til slavene, som kan bidra til å forklare hvorfor slaveholdet var i nedgang mens *coloni*-systemet var i vekst. Han tar utgangspunkt i erobringstesens, og viser til at krigene både hadde ført rikdom inn i riket og hadde skapt billig slavearbeidskraft.⁷⁹ I likhet med Heitland, peker han på at *pax Romana* hadde ført til færre slaver, samtidig som man etter hvert hadde innsett at denne arbeidskraften både var dyrere og mindre effektiv enn den frie.⁸⁰ Men mens Heitland her går over til å se på *coloni* sin nye stilling, velger Barrow å fokusere på den videre behandlingen av slavene. Som Weber, viser han til at man nå måtte behandle slavene bedre, men knytter dette til den økende andelen *vernae*, slaver født innenfor de romerske grensene. Som *verna* hadde man i realiteten et annet forhold til *domini* enn de «importerte» slavene, og de nye relasjonene førte til en ny og bedre behandling.⁸¹ Mens man under republikken holdt slavene i brakker og i lenker, ble *vernae* derimot regnet som verdsatte medlemmer av staben. For å støtte opp om dette, viser han til kilder som taler om egne sykestuer og leger for slavene, samt til en voksende tanke om at det var bedre å la en sliten slave hvile enn å utnytte han til han ble syk; tapet av en god slave ble regnet som stort.⁸² Han peker også på at slaver kunne få lederstillinger på gårdene, og at selv en jordbruksslave kunne leve et lykkelig liv i denne perioden.⁸³

⁷⁵ Se Westermann, 1955 og Futrell, 1997

⁷⁶ T. F., 1927, s. 236-237; Cary, 1928, s. 141-142

⁷⁷ T. F., 1927, s. 236; Cary, 1928, s. 141

⁷⁸ Cary, 1928, s. 142

⁷⁹ Barrow, 1928, s. 68-69

⁸⁰ Barrow, 1928, s. 74-75

⁸¹ Barrow, 1928, s. 83

⁸² Barrow, 1928, s. 84 og 87

⁸³ Barrow, 1928, s. 85-87

I vår sammenheng, er det endringen i organiseringen av *servi* som fant sted i denne tiden som er det viktigste. Barrow taler i denne sammenheng om at man så fremveksten av et føydallignende system, der slavene levde i egne hytter/hus sammen med partneren og felles barn. I tillegg til arbeidet de utførte for *dominus*, viser han til at det ikke var uvanlig at de også kunne dyrke jordstykker til eget konsum og salg, samt ha et par husdyr.⁸⁴ Han legger til at dette ofte var en bedre løsning enn vanlig slavehold, da det krevde mindre oppsyn fra eierens side. I tillegg til det reduserte oppsynet, hadde disse *servus kvasi colonus* andre fordeler over både den rene *servi*- og *coloni*-ordningen.⁸⁵ Slavene ble bedre kjent med jorden de arbeidet på, siden de fikk fastere oppgaver, samtidig som de legalt forble bundet av eieren.⁸⁶ Et annet alternativ som Barrow mener var åpent for den enkelte *dominus*, var å gi slavene *manumission* (frigivelse), i bytte mot at de forble på hans jord som leilendinger.⁸⁷ For å avslutte kapittelet om slavehold i jordbruket, konkluderer han med at denne perioden var preget av et slavehold i svekkelse. Denne arbeidsformen kunne bare forbli en god erstatning for den frie arbeidskraften dersom man økte *servi* sin status og fremtidsmuligheter til samme nivå som en fri mann.⁸⁸

Selv om Barrow, som nevnt, ikke sier noe om de senere endringene som skulle finne sted, kan man spekulere litt, og spørre seg hvilke mulige konsekvenser den nye organiseringen kunne resultere i. Siden vi vet at *coloni* ble stedbundet senest på første halvdel av 300-tallet, og at slaveholdet vedvarte til enden av 500-tallet, er det to muligheter som umiddelbart viser seg. Ett mulig resultat av dette kan ha vært at den nye ordningen med et bundet *coloni* var et forsøk på å gi dem det Barrow gav navnet *servus kvasi colonus*-status, eller i så tilfelle *colonus kvasi servus*-status. Det vil si at man ble sittende med leilendinger som drev bestemte jordstykker over lengre tid, men som samtidig ble bundet permanent til jordeieren. Altså at man høstet fordelene fra begge gruppene. Selv om det til dels var dette som fant sted etter *CTh. 5.17.1*, vil en svakhet ved en slik teori likevel være at man ikke kommer utenom det fundamentale problemet som hang over slaveholdet som institusjon. Om man gav slavene økt frihet for å gjøre jordbruket mer effektivt, vil det være naturlig å konkludere med at mindre frihet ville resultere i det motsatte resultatet for *coloni*. Å forsøke en slik endring i perioden med svekket jordbruk på 300-tallet, ville i så fall vært et sjansespill med potensielt katastrofale konsekvenser.

⁸⁴ Barrow, 1928, s. 88

⁸⁵ Barrow, 1928, s. 90

⁸⁶ Barrow, 1928, s. 90

⁸⁷ Barrow, 1928, s. 95

⁸⁸ Barrow, 1928, s. 97

En alternativ mulighet, er at det nye føydalignende systemet rundt *servi*, i kombinasjon med den nye stillingen til *coloni*, over tid gav gruppene såpass lik status at det etter hvert ikke lengre gav mening å behandle dem som to separate enheter. Problemet med en slik konklusjon er at den ikke har noe støtte i kildene, i alle fall ikke i lovene, da både *Codex Theodosianus* og *Codex Justinianus* kontinuerlig behandler de to gruppene som separate kategorier.⁸⁹ Man kan derfor bare med vanskelighet tale om noen slik amalgamering.

4.5 Perioden som helhet: Erobringsnedgang og politisk kaos

Etter å ha gått gjennom fire ulike forfattere fra perioden, blir spørsmålet så hvorvidt man kan skimte noen trekk som kan anvendes som kjennetegn ved den. Den tidligere viste til uttalelsen til Harper om at Webers erobringstese skulle bli banebrytende for perioden fra 1900 til 1970, viser seg å være svært treffende allerede i århundrets tretti første år. Weber utviklet opprinnelig denne for å forklare nedgangen i slaveholdet, men slik vi har sett gjennom både Heitland og Barrow, har tesen også blitt brukt for å forklare andre endringer innenfor det romerske jordbruket. Ikke bare har den fungert som springbrett for å illustrere forfall, den har også vært brukt som holdepunkt for å belyse endringene som fant sted rundt *coloni*, samt for å se på slavenes stadig økende rettigheter under keiserdømmet. I så forstand, var det dermed sterk sammenheng mellom forskningen som fant sted omkring de to gruppene i denne perioden. *Servi*-forskningen ledet an, mens forskningen på leilendingene fulgte etter.

Et unntak er likevel boken til Clausen. Her er det ikke nedgangen i slavearbeidsstyrken som gis som årsak for den nye stillingen til *coloni*, men en generell svekkelse i jordbruket. Med utgangspunkt i det stoffet jeg har tilgang til, er det vanskelig å komme med en forklaring på hvorfor han ikke tar stilling til erobringstesen. Kanskje er det slik Rostovtzeff sier, at hans utgangspunkt som professor i økonomi har påvirket det han skriver, men da i den forstand at han står utenfor historikernes paradigmer. Han har samtidig vist både til Heitlands bok og en tekst om romersk landbrukshistorie av Weber fra 1891, så teorien burde ikke være helt ukjent for han.⁹⁰ En annen, og kanskje mer interessant forklaring er å finne i bokens introduksjon. Her skriver Simkhovitch at boken er «the only comprehensive and up-to-date treatise on the colonate; it reviews all the theories of the colonate for the last hundred years and critically examines the sources upon which they are based (...)»⁹¹ Sagt med andre ord, forsøkte den å ta for seg alle paradigmene som hadde blitt

⁸⁹ Mirković, 1997, s. 6

⁹⁰ Clausen, 1925, s. 319 og 322

⁹¹ Clausen, 1925, s. 5

regnet som viktige for å forklare hvorfor *coloni* ble bundet fra de siste hundre årene. Om erobringstesene hadde vært styrende for gruppen, burde den derfor ha vært med. Kanskje det rett og slett er for tidlig å regne den som en styrende teori for leilendingene på dette tidspunktet? Weber knyttet den bare til slavene ved starten av århundret, og forfattere som Heitland kom først til på 1920-tallet. På den annen side, ble boken av samtiden kritisert for å være utdatert.

Noe annet som også er verdt å poengtere om man skal sammenligne forskningen på de to gruppene, er at selv de tekstene som er enige om at *pax Romana* var årsaken til endringene, har ulikt fokus på hva endringene faktisk var. Dette kan virke som et overflødig poeng, da forskningsobjektene er ulike, men det har likevel viktige konsekvenser. Mens Heitland, som fokuserer på *coloni*, bruker det som utgangspunkt for svekkelse, peker Barrow, som forsker på *servi*, på styrkning. Det viktige å ta med seg videre, er altså ikke erobringstesene i seg selv, men de konsekvensene den hadde for hvordan man ved utgangen av 20-årene så på de to gruppene.

5.0 1931-1960: Nye bånd og nytt syn på skatt

Perioden mellom 1931 og 1960 preges av få utgivelser av angloamerikanske verk som kan anvendes i vår sammenheng. I en anmeldelse av en av tekstene vi skal gjennom i dette kapitlet, kommer det frem et interessant poeng som kan bidra til å forklare dette. I *The Journal of Economic History* skriver økonomihistorikeren Karl Polanyi at 1930-1950 var preget av en akademisk stille periode på feltet, sammenlignet med de store endringene som kom forut gjennom blant annet Weber.⁹² Resultatet av dette er naturlig nok at dette kapitlet blir noe kortere enn de andre. Det tas derfor bare med én bok og én artikkel fra denne tiden. Disse er *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity* (1955) av William Westermann og *The Roman Colonate* (1958) av Arnold Hugh Martin Jones. Det er likevel ikke slik at det ikke ble skrevet noen tekster om temaene. Professor i klassisk filologi, Miroslava Mirković, som skriver i 1997, viser for eksempel til en rekke tidligere forskere som skrev om *coloni*, i en av sine fotnoter.⁹³ Problemet er at det med unntak av Jones' artikkel, bare er henvist til forskere som skrev på fransk fra denne tiden. Eksempler på dette kan være *Du role de l' 'origo' et du*

⁹² Polanyi, 1957, s. 122

⁹³ Mirković, 1997, s. 2

'census' dans la formation du colonat romain (1937) av Charles Saumagne og *Orient et Occident à propos du colonat Romain au Bas-Empire* (1950) av Maurice Pallasse.⁹⁴

Om man forsøker å besvare hvorfor perioden var ledet an av franske forskere, mens den tyske og engelske tekstproduksjonen forble lav, kan man peke på bølgen som fant sted i den franske historieskrivingen på tidspunktet: Annales-skolen. Annales-skolen, eller «den nye historien» viser sitt opphav til Lucien Fèbvre, Marc Bloch og tidsskriftet *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, som ble grunnlagt i 1929.⁹⁵ Her var det strukturer og lange tidsperioder som ble det viktige, og for å forklare dette, la man vekt på økonomiske og sosiale forhold i de fortidige samfunnene.⁹⁶ Man forsøkte skape en «totalhistorie» som fanget alle delene av samfunnsenheten.⁹⁷ Historikerne som tilhørte denne skolen fikk etter hvert viktige posisjoner på de franske universitetene, og når skolens hovedfokus lå på Frankrike og middelhavslandene, vil de sosiale forholdene i det romerske jordbruket være et av de naturlige områdene for de franske forskerne.⁹⁸ Selv om ingen av de store navnene fra skolen har skapt betraktelige endringer rundt våre tema i perioden, kan man for eksempel vise til at Bloch taler om både *servi* og *coloni* når han i boken *Feudal Society I: The Growth of Ties of Dependence* forklarer opphavet til de føydale ordningene i Frankrike på 800-tallet.⁹⁹ En annen som også nevner gruppene, er Henri Pirenne, som i boken *Economic and Social History of Medieval Europe* viser til hvordan bøndenes avhengighetsforhold til herregårdseieren i middelalderen var en rest fra det romerske systemet.¹⁰⁰

5.1 Den sosiale utjevningens janusansikt: Likhetstegn ved *servi* og *coloni*

Den første og eneste boken vi skal gjennom i dette kapittelet er, som nevnt, *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity* (1955) av daværende professor emeritus i historie, William Westermann. Verket ble gitt en divergerende mottakelse ved utgivelsen. Den tidligere nevnte Polanyi viser til at Westermann hadde vært standarden på romersk slavehold i over tjue år, og at dette var en verdig fortsettelse på hans forskning som kan brukes som en solid basis for videre forskere.¹⁰¹ Max Laistner er like positiv i *The American Historical Review*, og la til at boken ville sette standarden på forskningen om det romerske jordbruket mange år inn i

⁹⁴ Mirković, 1997, s. 2

⁹⁵ Ringdal, 1983, s. 18-19; Iggers, 2005, s. 61-62

⁹⁶ Ringdal, 1983, s. 18 og 25

⁹⁷ Ringdal, 1983, s. 25

⁹⁸ Ringdal, 1983, s. 20 og 30

⁹⁹ Bloch, 1965, s. xi og 255-257

¹⁰⁰ Pirenne, 1937, s. 61

¹⁰¹ Polanyi, 1957, s. 121 og 123

fremtiden, tross en del småfeil og grammatiske kuriositeter.¹⁰² Også C. Bradford Welles er inne på dette i *The American Journal of Philology*, når han viser til at teksten tar for seg et av de vanskeligste temaene ved antikken, og sier at dersom det noen gang vil komme en fullkommen bok om temaet, så vil den bygge så vel på Westermanns drøftinger som hans henvisninger.¹⁰³ Jones, De Ste Croix, Smith og Brunt kommer derimot med anmeldelser som går i motsatt retning.¹⁰⁴ Av disse har jeg valgt å fokusere på Jones', da han er den neste forskeren vi skal ta for oss, selv om han er mye mindre kritisk enn for eksempel De Ste Croix.

Jones, som skriver for *The English Historical Review*, går raskt ut med å si at boken har et imponerende kildegrunnlag, men legger til at den er full av både store og små feil, samt peker på flere steder der den har misforstått kildene.¹⁰⁵ I tillegg gjør han et poeng av at Westermann har lagt et så sterkt fokus på den økende humane behandlingen av *servi* under keiserdømmet at han lar være å ta for seg/ nedvurderer kildene som peker på brutal behandling.¹⁰⁶ Han går så over til å kritisere Westermann for å bruke kildene misvisende for å fremstille de økonomiske forholdene, før han avslutter med å si at forfatterens intellektuelle helse var svekket av hans høye alder, og at det derfor var synd han ventet så lenge med å skrive boken.¹⁰⁷ Den har altså blitt omtalt som alt fra slaveholdets gullstandard til en gammel manns rablinger.

Westermann tar for seg det gresk-romerske slaveholdet helt fra dets tidligste fase, og for vårt vedkommende, er det derfor bare bokens kapitler om jordbruket under Konstantin og i perioden mellom Diokletian og Justinian som er relevante. Sistnevnte del bruker han i all hovedsak for å forsøke å avkrefte franske Henri Wallons teori fra 1879 om at *servi* sin bedrede stilling under keiserdømmet var et resultat av kristendommens fremvekst. Han mener denne forklaringen dekket 1800-tallets behov for å distansere seg fra det moderne slaveholdet, men at den samtidig var med på å gjøre et vanskelig emne enda mer ugjennomtrengelig.¹⁰⁸ Interessant nok, er det vanskelig å se noen klar påvirkning fra denne tesen på bøkene vi var gjennom i forrige periode, men behovet for å distansere seg fra det amerikanske slaveholdet, er likevel å skimte i Barrows bok. Her vier han det siste kapittelet til å diskutere ulikhetene mellom antikkens slaveri, og det som fant sted i nyere tid. For eksempel viser han til at de romerske slavene kunne styrke sin personlige status gjennom arbeid, at det var svak

¹⁰² Laistner, 1956, s. 614

¹⁰³ Welles, 1956, s. 316 og 318

¹⁰⁴ Jones, 1956, s. 272-275; De Ste Croix, 1957, s. 54-59; Smith, 1957, s. 338-339; Brunt, 1958, s. 164-170

¹⁰⁵ Jones, 1956, s. 273

¹⁰⁶ Jones, 1956, s. 273-274

¹⁰⁷ Jones, 1956, s. 274-275

¹⁰⁸ Westermann, 1955, s. 128

segregering mellom *servus* og *dominus* og til fremveksten av *vernae*, som vi var inne på tidligere.¹⁰⁹ Kanskje følte han dette kapittelet var nødvendig for å tale om Romerriket i et positivt lys i en periode preget av skam?

Westermann kommer med sin egen teori for å forklare denne overgangen, og forklaringen sier like mye om hvorfor *coloni* sin stilling ble forverret som hvordan slavenes liv ble forbedret. Hans konklusjon ligner delvis på begge de punktene vi drøftet etter å ha gjennomgått Barrows bok, og selv om han ikke har gitt forklaringen noe navn, kan man omtale den som en slags teori om sosial utjevning.

Han peker som de andre på en svekkelse i jordbruket, og som Weber, Heitland og Barrow på en slavebestand i nedgang.¹¹⁰ Når han ser på svekkelsen i jordbruket viser han, som Clausen, til *agri deserti*, men knytter dette til 200-tallets svekkelse i småskalajordbruket, en rekke borgerkriger og barbarinvasjoner i nord. Dette førte samlet sett til at man måtte svekke *coloni* for å forhindre at de flyktet jorden.¹¹¹ Angående nedgangen i slaveholdet, er han derimot enig med Webers erobringstese, og viser til at overgangen fra erobringer til slaveavl hadde ført til en redusert slavebestand.¹¹² Han er også inne på noe av det samme som Barrow, når han sier at overgangen til *vernae* «became a factor (...) in a change which took place in the prevailing attitude toward the slaves and in their treatment».¹¹³

Det viktige for Westermann er likevel ikke nedgangen i slavebestanden og svekkelsen i jordbruket, men konsekvensene dette hadde for gruppene i tiden mellom Diokletian og Justinian. Han viser til at dette var en periode preget av utjevning mellom *servi* og de frie arbeidernes status. Her ble slavenes behandling mer lignende de fries, mens de frie i økende grad ble lagt under bånd.¹¹⁴ Å knytte *coloni* til jorden var det klareste uttrykket for dette, men i likhet med Clausen peker han på at tiden var preget av en økende stratifisering av hele samfunnet, der *servi* og de frie arbeiderne reelt sett ble satt i samme stratum.¹¹⁵ Westermann forklarer dette med basis i tidligere forskere, men om man ønsker finne støtte for dette i lovene, kan man for eksempel se *CTh. 14.3.2* fra 355. Her kommer det frem at man blir tvunget til å bli en baker om man gifter seg med en bakers datter.¹¹⁶ Eventuelt *CTh. 14.4.1* fra 334, som binder svinegjeterne (*suarii*) til sitt yrke.¹¹⁷ Han peker også på at man nå fant slaver

¹⁰⁹ Barrow, 1928, s. 230-236

¹¹⁰ Westermann, 1955, s. 133

¹¹¹ Westermann, 1955, s. 140-141

¹¹² Westermann, 1955, s. 84

¹¹³ Westermann, 1955, s. 84

¹¹⁴ Westermann, 1955, s. 140

¹¹⁵ Westermann, 1955, s. 140 og 147

¹¹⁶ Pharr, 1952, s. 406

¹¹⁷ Pharr, 1952, s. 409

i *servus kvasi colonus*-stillinger rundt om på gårdene, noe han mener var et annet uttrykk for den økende utjevningen mellom gruppene.¹¹⁸

Han taler altså om en transformasjon av gruppenes status, der de over tid ble mer like. Dette var noe som gagnet *servi*, men som svekket *coloni*, og som over tid førte til at gruppene endte opp med samme rettigheter og plikter. Han kommer også med en forklaring på hvorfor man ikke kan finne støtte for denne overgangen i lovene. Det gjør han ved å vise til at tiden etter Diokletian var preget av en økende aksept fra keiseren og hans rådgivere for «vulgar laws», eller folkelover. Dette begrepet ble innført av historikeren Heinrich Brunner i 1880, og defineres som: «The law applied in the practice of the Roman provincials of that period, presenting itself as an evolution, or, if one prefers, a degeneration of pure Roman law, and contrary to the theory of the written law».¹¹⁹ Altså en praksis der de ulike provinsene kunne komme med egne ikke-lovfestede regler som ble gjeldende for det økonomiske livet i området.¹²⁰ Med andre ord, mener Westermann at overgangen var akseptert i praksis, uten at det nødvendigvis var å spore i lovene.

5.2 *Capitatio* og dens bivirkninger: *Coloni* bundet av finanspolitikken

Den siste teksten vi skal gå nærmere inn på fra denne perioden er artikkelen *The roman colonate* utgitt av antikkhistorikeren Arnold Hugh Martin Jones i 1958. Siden dette er en artikkel, og ikke en bok, er det vanskelig å finne ut hvordan den ble mottatt i sin samtid. I Jones' nekrolog, skrevet av antikkhistorikeren Russell Meiggs i 1970, kommer det likevel frem at få hadde like god kontroll på litterære kilder fra antikken som Jones, at hans verker ble regnet som de beste engelske forklaringene på senantikken, og at det han skrev ble anvendt som rike grunnlag for videre forskning.¹²¹ Jones er også kjent for å ha skrevet bøkene *The later Roman empire, 284-602* (1964) og *Decline of the Ancient World* (1966), begge regnet som eksepsjonelle historiografiske verker om senantikken.¹²² Om man skal se på den senere bruken av *The roman colonate*, finner man den henvist blant annet i den tidlige nevnte artikkelen til Mirković fra 1997, i *Contextualizing Colonatus: The Origo of the Late Roman Empire* (2007) av Campbell Grey og i *The Colonate in Justinian's Reign* (2008) av Boudewijn Sirks, for å nevne noen.¹²³

¹¹⁸ Westermann, 1955, s. 146

¹¹⁹ Levy, 1951, s. 2

¹²⁰ Westermann, 1955, s. 140

¹²¹ Meiggs 1970, s. 187

¹²² Sinnigen, 1967, s. 31-34

¹²³ Mirković, 1997, s. 2; Grey, 2007, s. 157; Sirks, 2008, s. 122

Teorien Jones presenterer for å forklare hvorfor *coloni* ble stedbundet, ligner i noen grad den tidligere omtalte tesen om administrativt press (se underkapittelet *En verden i forfall som katalysator for leilendingenes nye status?*), men har likevel et annet utgangspunkt enn både den tidligere teorien og Clausings videreføring. Med det, mener jeg at Jones, i likhet med tesen, ser på skatteendringene som hovedårsaken til leilendingenes nye status. Samtidig forklarer han overgangen ved å vise til at det var en bivirkning av tiltak som skulle garantere at skattene ble betalt, ikke et resultat av magistrernes svake stilling eller utpining av jordbruket.¹²⁴

Etter å ha brukt noen sider på å vurdere akkurat når leilendingene ble bundet, kommer han til to konklusjoner. For det første viser han til at *coloni* ble knyttet til jorden av *capitatio*, og dermed tidligst ble lagt under bånd av keiser Diokletian.¹²⁵ *Capitatio* var en koppskatt/hodeskatt innført av Diokletian, der alle som drev med jordbruk, innenfor en viss alder, måtte betale, uavhengig av legal status.¹²⁶ For det andre konkluderer han med at båndene ikke hadde som formål å endre leilendingenes stilling, men at de skulle påse at ingen flyktet når skattene skulle kreves inn.¹²⁷ Dette støtter Jones opp om ved å peke på to faktorer. Han gjør for det første et poeng av at det ikke bare var *coloni* som ble bundet; også *domini* ble knyttet til jorden. For å understreke dette, viser han til en egyptisk kilde fra 332, der 22 bønder hadde flyktet fra landsbyen Theadelphia, og ble bedt innhentet av prefekten av Egypt.¹²⁸ Samtidig var denne ordningen sjeldent brukt overfor jordeierne, da det var uvanlig at de ønsket flykte fra egne eiendommer. For dem ble båndene derfor bare anvendt som et middel for å forhindre masseflukt.¹²⁹ Det andre han peker på, er at leilendingene ble bundet på ulike tidspunkt i ulike provinser.¹³⁰ Mens *coloni* generelt ble lagt under bånd i 332, ser man i *CJ. 11.51.1*, *CJ. 11.52.1* og *CJ. 11.53.1* at dette først ble gjeldende for Palestina fra 386, Trakia fra 393 og Illyricum fra 371.¹³¹ Jones mener også at det ikke er mulig å finne spor etter leilendinger under bånd i Egypt før tidligst på 400-tallet.¹³² Denne gradvise utvidelsen av ordningen forklarer han ved å vise til at de ulike provinsene hadde forskjellige systemer for registrering av befolkningen i skattemanntallet.¹³³ Leilendingenes nye status økte i utstrekning etter hvert

¹²⁴ Jones, 1958, s. 3-4

¹²⁵ Jones, 1958, s. 4

¹²⁶ Jones, 1958, s. 3-4

¹²⁷ Jones, 1958, s. 4

¹²⁸ Jones, 1958, s. 4

¹²⁹ Jones, 1958, s. 7

¹³⁰ Jones, 1958, s. 4

¹³¹ Pharr, 1952, s. 115; Frier, 2016-2016, s. 2749-2751

¹³² Jones, 1958, s. 4

¹³³ Jones, 1958, s. 4

som de ulike provinsene gikk over fra et skattesystem der *coloni* var registrert under landsbyen som helhet, til et der de ble registrert under den enkelte *dominus*.¹³⁴ Det at overgangen fant sted i samsvar med endringene i skatteregistreringen, og ikke over hele riket på ett tidspunkt, gjør at Jones mener man kan se den som en bivirkning av *capitatio*, heller enn som et formål i seg selv.

Noe annet han gjør et poeng av, er at tross at overgangen var et resultat av finanslovgivningen, så hadde det nye systemet en klar vinner – *domini*.¹³⁵ 300-tallet var preget av mangel på arbeidskraft i jordbruket grunnet konstante borgerkriger, ødeleggelser, sult og sykdommer, noe som kombinert med leilendingenes mulighet til å flytte på seg hadde skapt en prekær situasjon for jordeierne. De hadde problemer med både å finne og å holde på arbeidskraften.¹³⁶ Overgangen til ordningen med et bundet *coloni*, ble dermed noe som styrket deres stilling, på samme tid som det svekket leilendingenes. Men også dette, poengterer Jones, var en bivirkning av det nye systemet, heller enn et forventet resultat.¹³⁷ I motsetning til tesen om administrativt press, som så jordeiernes rolle som et tveegget sverd, der den nye stillingen var et resultat av nye plikter, mener Jones at denne overgangen var noe som helt og holdent gagnet *domini*. Hvorvidt dette faktisk var en gevinst, er noe som i økende grad vil havne under diskusjon av forskerne fra de senere periodene.

5.3 Perioden som helhet: Samfunnsendringer eller skatteendringer?

De to tekstene vi har gått gjennom fra denne perioden ble publisert med bare tre års mellomrom. Selv om Westermanns bok fokuserer på slavesystemet og Jones' artikkel ser på *coloni*, er dette likevel såpass nærliggende forskningsområder at det ville være naturlig å anta at tekstene hadde et noenlunde lignende syn på endringene som fant sted i det romerske jordbruket i senantikken. Dette har vist seg å ikke være tilfellet, og man kan til og med gå så langt at man argumenterer for at ulikhetene er minst like store som de var i forrige periode, der bøkene var spredt utover mye lengre tid. Tre av tekstene fra tiden før 1930 tok utgangspunkt i Webers erobringstese, og forklarte derfor endringene som fant sted med utgangspunkt i *pax Romana* – fred hadde skapt mangel på arbeidskraft. Variasjonen lå ikke i hvorfor endringene kom, men i hvordan de uttrykte seg og hvem som ble påvirket. Her var det bare Clausen som kom med en annen forklaring, da med basis i en eldre teori om

¹³⁴ Jones, 1958, s. 5

¹³⁵ Jones, 1958, s. 5

¹³⁶ Jones, 1958, s. 5

¹³⁷ Jones, 1958, s. 11

administrativt press. Vi har alt vært inne på hvorfor han kan ha valgt dette utgangspunktet, og en av de mulige forklaringene var at Webers teori var for ny for leilendingenes vedkommende. Det er derfor interessant å se at det fremdeles er uenigheter knyttet til dette. Mens Westermann bruker erobringstesens som grunnlag for sin konklusjon om stratifisering, unngår Jones å anvende tesen som utgangspunkt for sin tekst. Siden han skrev ved utgangen av 1950-tallet, kan det ikke lengre være tale om at erobringstesens var for ukjent. Det vil også være rart å se hans mangel på bruk som rivaliserende til tesen selv, med tanke på Harpers tidligere nevnte påstand om at det først var på 1970-tallet at Webers forståelse møtte motstand.¹³⁸

Samtidig kan man også finne en annen forklaring på Jones' valg av utgangspunkt. Han fokuserer på forholdet mellom *coloni* og *domini*, samt drøfter leilendingenes rettigheter i de ulike provinsene. *Servi* blir derfor en separat gruppe, som faller utenfor artikkelens fokusområde. Men de er samtidig nevnt. Han sier at slaveene i denne perioden ble sittende i en leilendinglignende status (*servus kvasi colonus*), men dette er bare et sidesprang; om deres nye status skyldtes *vernae*, en generell overgang til et føydalt system, eller mangel på arbeidskraft, er ikke noe han bruker tid på å diskutere.¹³⁹ På så måte skiller han seg fra nesten alle de tidligere nevnte forskerne. Det er samtidig verdt å merke seg at Weber, Heitland, Barrow og også Westermann har slavesystemet som utgangspunkt, og kommer inn på *coloni* fra den vinklingen. Clausen og Jones fokuserer derimot spesifikt på leilendingene, uten å sette dem i kontekst med utviklingen i slavejordbruket. At det akkurat er disse forfatterne som divergerer fra de andre, kan derfor være mer enn bare tilfeldigheter. Kanskje erobringstesens var mer akseptert for de som drev med *servi*-forskning enn for de som studerte *coloni*. I så tilfelle, kan man trekke en klar skillelinje mellom de to emnene.

Om man så går over til å se på deres drøftinger, heller enn deres utgangspunkt, finner man også her uenigheter både innad i perioden, og mellom denne og forrige. Om vi begynner med Westermann, var hans syn at både *servi* og *coloni* ble påvirket av den generelle stratifiseringen av samfunnet, der gruppene *de facto* fikk samme status, ettersom de over tid hadde utviklet felles identitet og interesser.¹⁴⁰ Selv om forskerne fra perioden 1900 til 1930 er inne på at senantikken var preget av en svekkelse av *coloni* og en styrkning av *servi*, går Westermann mye lengre enn dem når han knytter gruppene og deres levekår sammen. Det var ikke lengre tale om to klart avskilte grupper på dette tidspunktet, men én gruppe med ulike

¹³⁸ Harper, 2011, s. 6

¹³⁹ Jones, 1958, s. 6

¹⁴⁰ Westermann, 1955, s. 140

fortidige røtter.¹⁴¹ Man kan argumentere for at Barrow var inne på noe lignende når han viste til *servus kvasi colonus*, men i motsetning til Westermann, var dette knyttet til en utvikling av slavenes status, og ikke en videreføring av et naturlig fellesskap.

Jones' forklaring på leilendingenes overgang skiller seg markant fra Westermanns. Der Westermann peker på strukturelle samfunnsendringer, viser Jones til finansielle forandringer som skulle forhindre skattefusk. På den måten, har hans forklaring mer til felles med tesen om administrativt press og Clausings syn fra 1925, enn med Westermanns konklusjon. Samtidig skiller Jones seg fra både Clausings og den tidlige tesen når det kommer til måten han grunngrir endringene. Det var ikke lengre magistrernes økonomiske stilling eller den generelle utmattelsen i jordbruket som var det viktige, men et skattesystem der *coloni* ble registrert under *domini*. En konsekvens av dette, er at Jones ser leilendingenes nye stilling som bare positiv for jordeierne, mens for eksempel den tidligere tesen om administrativt press så det som en garanti for at den enkelte *dominus* ikke skulle gå konkurs som et resultat av det nye skattesystemet.

Om man skal komme med en konklusjon for hele perioden, kan det virke som om erobringstesen fremdeles står sterkt for de som skriver om *servi*, men at den er regnet som et mindre ledende paradigme for forskerne som skriver eksplisitt om *coloni*. Det har også vært utviklinger i synet på hva endringene faktisk innebar, men uenighetene er enda såpass sterke på dette tidspunktet at man ikke kan se tendenser til utvikling av noen klar kanon.

6.0 1961-1990: De store forandringers tid?

Perioden 1961 til 1990 er preget av store endringer innenfor den generelle historieskrivingen, spesielt fra 1970-tallet og utover. Man så her blant annet gjenfødselen av den narrative historieskrivingen: En bortgang fra det analytiske sosialvitenskapelige fokuset som forsøkte forklare forandring som en kontinuerlig prosess med koherens, for å i stedet legge blikk på hvordan individer og kulturer kan være like viktige utgangspunkt for forandring som de upersonlige prosessene.¹⁴² Med andre ord, en dreining fra sosialhistorie til kulturhistorie. I denne sammenhengen ser man også et økt fokus på enkeltindivider og de svake gruppene i samfunnet. Fortiden skulle ikke lengre anses som en romantisk prosess på veien mot

¹⁴¹ Westermann, 1955, s. 140

¹⁴² Iggers, 2005, s. 97-100

fremgang og opplysning, men en preget av overgrep og utnyttelse.¹⁴³ 1970-tallet og den følgende tiden så også en endring av mer fundamental karakter gjennom den språklige vendingen. Her stilte forfattere som Hayden White, Thomas Kuhn og Michel Foucault spørsmål ved hvorvidt historiske tekster (og vitenskap generelt) kunne brukes som grunnlag for sikker kunnskap; alle historiske narrativer er påvirket av forfatterens valg (enten bevisste eller ubevisste) og de diskursene han eller hun er en del av.¹⁴⁴ Med andre ord, har den språklige vendingen som utgangspunkt at alle forsøk på å samle de historiske faktaene til én fortelling vil være preget av den enkelte forfatteren og det språket og de synsvinklene personen anvender.

Som vi skal se, er store endringer også noe som preger forskningen på både *servi* og *coloni* i denne perioden. Jeg har likevel vanskeligheter med å knytte disse til de generelle trendene i den historiografiske utviklingen. Dette skyldes at de nye påstandene og konklusjonene, tross at de setter spørsmålsteget ved tidligere forskning, i all hovedsak forholder seg innenfor en sosialhistorisk og økonomisk historisk kontekst. Diskusjonen foregår fremdeles rundt hvorvidt slavene forsvant grunnet *pax Romana*, om leilendingene ble bundet gjennom endringer i slavejordbruket, eller om *coloni* sin nye status var et resultat av finanspolitiske hensyn. Vi kan likevel finne ett unntak til dette i historikeren Jean-Michel Carriés artikkel *Le «Colonat du Bas-Empire»: Un Mythe Historiographique?* fra 1982. Vi skal ta for oss innholdet i denne senere, men en av Carriés påstander er at forskningen på *coloni* har blitt villedet av den franske postrevolusjonære ideologien fra 1700- og 1800-tallet.¹⁴⁵ Selv om alle forskerne jeg tar for meg kritiserer noe ved tidligere teorier, er Carrié den første av våre forfattere som har stilt spørsmål ved forskningsfeltets underliggende og ubevisste diskurser. I så forstand kan man se tegn til inspirasjon fra den språklige vendingen i historiefaget.

6.1 Overgang, ikke nedgang, i slavejordbruket

Den første forfatteren vi skal ta for oss fra denne tiden er antikkhistorikeren Sir Moses Finley. Finley var student under den tidligere nevnte Westermann, og er omtalt av Harper som en av de sentrale personene i kritikken av Webers erobringstese.¹⁴⁶ Han har skrevet flere bøker om romersk økonomi og slavehold, og jeg har valgt å fokusere på to av disse, da de på ulikt vis

¹⁴³ Iggers, 2005, s. 102-103 og 107-108

¹⁴⁴ Iggers, 2005, s. 119-121

¹⁴⁵ Carrié, 1982, s. 351-352

¹⁴⁶ Finley, 1998, s. 78; Harper, 2011, s. 7-8

berører Webers antakelser. Den eldste har tittelen *The Ancient Economy*, og er fra 1973, mens den andre heter *Ancient Slavery and Modern Ideology*, og er fra 1980. For førstnevnte verk bruker jeg Finleys bok, mens jeg for sistnevnt anvender en tekstsamling fra 1998, med historikeren Brent Shaw som redaktør.¹⁴⁷

Begge bøkene ble godt mottatt i samtiden. *The Ancient Economy* ble av Floyd Seyward Lear omtalt som et fantastisk bidrag til den økonomiske historien om den klassiske antikken, og som en bok som gir klar innsikt i ulikhetene mellom dagens kapitalistiske økonomi og den antikke.¹⁴⁸ Lionel Casson går enda lengre. Han sier at boken kommer med viktige konklusjoner og innsikt, og at Finley «mercilessly delivers the *coup de grâce* [hans kursiv] to many a sacred cow that still disfigures current text and reference books».¹⁴⁹ Han avslutter så med å si at boken både er viktig og provoserende.¹⁵⁰ *Ancient Slavery and Modern Ideology* fikk en lignende mottakelse. Charles Gray gir den ros for både skeptisisme og god kunnskap om kildene, Pierre Dockès omtaler boken som fascinerende, og Glen Bowersock sier at boken har klare og logiske argumenter, at den ødelegger de vanlige antakelsene om slaveholdets svekkelse, og at dette kanskje er Finleys beste bok.¹⁵¹ Bernard Knox, daværende direktør ved Center for Hellenic Studies, er den minst positive anmelderen jeg har funnet. Han mener at Finley strekker kildene noe langt, spesielt når det er snakk om tortur av slaver ved rettssaker, men konkluderer likevel med at Finley i all hovedsak er på stødig grunn.¹⁵²

Når det kommer til innholdet i bøkene, er det enklest å dele kritikken av Weber i to kategorier. Slavehold generelt og slaveøkonomiens svekkelse i senantikken. Dersom vi starter med førstnevnte, kan det ha noe for seg å først repetere hva det var Weber la i erobringsteser. Weber mente at den antikke økonomien hadde kapitalistiske trekk, selv om man ikke kunne tale om noen rendyrket kapitalisme.¹⁵³ Når målet var å tjene mest mulig penger, var slavehold bare foretrukket som arbeidsform så lenge prisene var lave, tilgangen på slavearbeidskraften var god og man kunne utnytte slavene til sitt ytterste.¹⁵⁴ Bruk av *servi* ble generelt regnet som en mye dyrere og mindre produktiv form for arbeidskraft enn den frie, og var også et hinder for videre innovasjoner i jordbruket.¹⁵⁵ Når slaveprisene økte som et resultat av nedgangen i

¹⁴⁷ Se Finley, 1973 og Finley, 1998

¹⁴⁸ Lear, 1974, s. 579

¹⁴⁹ Casson, 1974, s. 1151

¹⁵⁰ Casson, 1974, s. 1151

¹⁵¹ Bowersock, 1981, s. 578; Dockès, 1981, s. 506; Gray, 1983, s. 784

¹⁵² Knox, 1980 s. 30-33

¹⁵³ Weber, 1976, s. 51

¹⁵⁴ Weber, 1976, s. 54

¹⁵⁵ Weber, 1976, s. 53-55

erobringer, ble derfor *coloni* (som på dette tidspunktet fremdeles var frie) og lønnet arbeidskraft regnet som veien å gå.¹⁵⁶

Finley har en rekke innvendinger mot dette, og jeg har valgt å fokusere på tre av disse. For det første, Webers tanker om at slavejordbruket ble regnet som lite effektivt av romerne. Finley mener at selv om dette er en konklusjon vi har kommet til i dag, så ville dette ha overrasket både de romerske og de greske slaveeierne i antikken.¹⁵⁷ Han poengterer at de, i motsetning til oss, ikke ville hatt noen andre samfunn å sammenligne produktivitet med.¹⁵⁸ For den enkelte *dominus*, som ofte tjente store penger på slavearbeidskraften, og som levde i et samfunn der dette hadde vært normen i århundrer, ville en påstand om at dette var ineffektivt sammenlignet med andre løsninger derfor virke absurd.¹⁵⁹ Han legger også til at de amerikanske sørstatene var villige til å gå til krig for å beholde plantasjene på 1800-tallet, tross at de, i motsetning til romerne, hadde denne muligheten til komparasjon.¹⁶⁰ Med andre ord, mener Finley at romerne ikke visste om potensielle effektivitetsgevinster, og at det ikke nødvendigvis hadde resultert i endringer i jordbruket om de gjorde det. Dette leder oss over i Finleys andre kritikk: At slavearbeid var et antonym til innovasjon. Der Weber taler om at nytenkning er noe som følger frihet, viser Finley at fremskritt også fant sted i yrker drevet av slavene. Det første han peker på i denne sammenhengen er at man tidligst klarte gjenoppnå den gjennomsnittlige hveteproduksjonen fra det antikke slavejordbruket på 1300-tallet.¹⁶¹ Altså over 800 år etter Vestromerrikets fall. Han er inne på det samme når han viser til at det fant sted en rekke teknologiske nyvinninger i gruvedriften i antikken, et av de stedene der *servi* møtte mest brutal og undertrykkende behandling.¹⁶² Han konkluderer derfor med at slavenes evner som arbeidskraft er et tema «bedevilled by dogma and pseudo-issues, most of them growing out of moral judgements».¹⁶³

Begge de to ovenfornevnte punktene kan også dras inn i Finleys tredje kritikk, som er av en mer fundamental karakter. Slik han ser det, var det ikke ønsket om å oppnå størst mulig økonomisk gevinst som styrte romernes handlinger, men et mål om å skape en følelse av personlig sikkerhet, å styrke sin sosiale posisjon og om å skaffe seg diverse rettigheter.¹⁶⁴ For å underbygge dette viser han til flere forhold. Noen av disse er at det ikke var uvanlig å

¹⁵⁶ Weber, 1976, s. 59

¹⁵⁷ Finley, 1973, s. 83

¹⁵⁸ Finley, 1973, s. 83-84; Finley, 1998, s. 159

¹⁵⁹ Finley, 1998, s. 159

¹⁶⁰ Finley, 1973, s. 84

¹⁶¹ Finley, 1973, s. 83

¹⁶² Finley, 1973, s. 83

¹⁶³ Finley, 1973, s. 83

¹⁶⁴ Finley, 1998, s. 117, 121-122

behandle nærliggende eiendommer som separate enheter, heller enn å drive dem som storbruk, at den potensielle økonomiske gevinsten ikke ble regnet som viktig når man kjøpte jord, og at selv ikke keiserne regnet det som negativt å spare heller enn å investere.¹⁶⁵

Om inntektsmaksimering ikke var prioritert og slavene ikke ble regnet som uheldig arbeidskraft, blir spørsmålet så hvorfor man gikk bort fra denne arbeidsformen i senantikken. Som tidligere nevnt, er Finley uenig med Weber også på dette punktet. Han tar eksplisitt for seg erobringstesen, og sier seg enig i at prisene økte etter at krigføringen stoppet. Han mener likevel at forklaringen har tre viktige svakheter som gjør at den ikke kan gi et dekkende syn på nedgangen i slavebestanden.¹⁶⁶ For det første var de systematiske erobringene over alt ved keiser Augustus' død (år 14), og følgelig burde mangelen på *servi* ha vist seg i århundret som fulgte.¹⁶⁷ For det andre forble germanerne utenfor keiserdømmet, og kunne dermed ha fungert som en ekstern kilde til nye slaver. Slavehandel med germanske stammer er også noe man har kilder på at fant sted i stor skala mellom 200- og 400-tallet.¹⁶⁸ Den tredje svakheten han viser til, er at slavebestanden ville ha klart å reprodusere seg; «[t]hat a slave population can never reproduce itself is a fiction».¹⁶⁹ Etter å ha konkludert med at det ikke var mangel på slavearbeidskraft, spør han så hvorfor denne ikke ble tatt i bruk. Her flytter han blikket bort fra *servi* som gruppe, og over på en strukturell transformasjon av samfunnet som helhet.¹⁷⁰

Ved overgangen fra republikken til keiserdømmet hadde de politiske forholdene i Romerriket endret seg. Man gikk fra et politisk aktivt bystatsstyre til et byråkratisk autoritært monarki, der folket mistet den politiske makten, mens hæren i økende grad begynte å bli profesjonalisert.¹⁷¹ Når Keiser Caracalla (keiser fra 211 til 217) åpnet for at alle frie som levde innenfor rikets grenser skulle gis romersk borgerskap i 212, resulterte derfor dette i fremveksten av et nytt klassesystem blant de frie borgerne. Det ble opprettet en overklasse (*honestiores*) og en lavere klasse (*humiliores*), der *humiliores* kunne utsettes for slavelignende straffer.¹⁷² At man reduserte de politiske rettighetene resulterte også i at staten kunne flytte skattepresset over på de fattige, noe som over tid resulterte i at folk bandt seg til de rike (i jordbruket til de store jordeierne), i frykt for å bli stående uten et sikkerhetsnett ved dårlige år.¹⁷³ I så forstand fikk man en slags revers prosess, der *domini* ikke lengre hadde behov for å

¹⁶⁵ Finley, 1998, s. 112-113 og 118

¹⁶⁶ Finley, 1973, s. 86

¹⁶⁷ Finley, 1973, s. 86

¹⁶⁸ Finley, 1998, s. 197

¹⁶⁹ Finley, 1973, s. 86; Finley, 1998, s. 152-154

¹⁷⁰ Finley, 1973, s. 86; Finley, 1998, s. 198

¹⁷¹ Finley, 1973, s. 86-87

¹⁷² Finley, 1973, s. 87; Tveit, 2016, s. 214

¹⁷³ Finley, 1973, s. 95-96, 108; Finley, 1998, s. 211-213

hente inn arbeidskraft fra utsiden, da de hadde en ny underklasse som kunne ta seg av oppgavene.¹⁷⁴ Med andre ord var det ikke lengre behov for *servi*, når man hadde dem *de facto* gjennom for eksempel *coloni*.

6.2 Fra å være caput til å bli caput: Gradvis endring av leilendingenes stilling

Der Finley knytter de nye båndene lagt på leilendingene til en transformasjon av det romerske samfunnet, er det andre forskere fra denne perioden som forklarer overgangen ved å vise til langvarige prosesser koblet til skattesystemet. Som illustrasjon på dette har jeg valgt å vise til boken *Caput and Colonate: Towards a History of Late Roman Taxation* skrevet av senantikkhistorikeren Walter Goffart i 1974.¹⁷⁵ Teksten er sitert i 128 ulike arbeider jf. Google Scholar, og er et av verkene Mirković i 1997 omtaler som viktige om man forsøker å forstå *coloni*.¹⁷⁶ Når boken kom ut ble den av John Murdock, som skrev i *The Journal of Economic History*, omtalt som av samme kaliber som Finleys *The Ancient Economy*, og som en tekst som kastet nytt lys over utviklingen til den romerske leilendingens legale status og økonomiske avhengighet i senantikken.¹⁷⁷ Han legger så til at Goffarts bidrag ligger i å vise hvordan utviklingen av skatteadministrasjonen påvirket det romerske samfunnet, og at boken kommer til å ha «an impact disproportionate to its modest size».¹⁷⁸ Også Richard Mitchell, som skriver for *The American Historical Review*, omtaler boken som fantastisk, da den gir ny innsikt om det romerske skattesystemet, selv om han poengterer at han ikke er enig med de politiske, sosiale og økonomiske konsekvensene Goffart setter opp som resultater av skattelovgivningen.¹⁷⁹

Slik det har kommet frem gjennom forrige avsnitt, er Goffarts utgangspunkt at leilendingene ble bundet som et resultat av skattepolitikken. Det betyr samtidig ikke at han er enig med enten Clausings eller Jones' syn på hvordan *coloni* ble lagt under bånd. Der Clausing peker på et keiserdømme i forfall og Jones på *capitatio*, viser Goffart til et annet begrep: *Caput* (*capita* i flertall). Han tar for seg *capitatio*, men mener at tidligere forskere slik som Jones har misforstått hva som ligger i ordet.¹⁸⁰ *Capitatio* var ingen koppskatt, men en måte å omtale den skatteplikten som falt på noe (enten på den enkelte, eller på jorden mer

¹⁷⁴ Finley, 1973, s. 92; Finley, 1998, s. 217

¹⁷⁵ Se Goffart, 1974

¹⁷⁶ Mirković, 1997, s. 2; Google Scholar, u.å.a

¹⁷⁷ Murdock, 1976, s. 753-754

¹⁷⁸ Murdock, 1976, s. 755

¹⁷⁹ Mitchell, 1976, s. 831-832

¹⁸⁰ Goffart, 1974, s. 35

generelt).¹⁸¹ For å utdype dette, viser han til ulike lover, og peker på at begrepet *capitatio plebeia*, som ofte har blitt tolket som koppskatt, egentlig viser til skatteplikten til den vanlige mann (i kontrast til for eksempel *glebalis collatio*, senatorenes skatteplikt).¹⁸²

Å forstå hva som ligger i begrepet *caput*, mener Goffart er noe av det vanskeligste fra senantikkenes skattelovgivning, og han gir ordet tre separate, men likevel kompatible meninger, avhengig av hvilken kontekst det brukes i.¹⁸³ Den første og klareste bruken, er når ordet anvendes for å vise hva den enkelte står registrert med i skattelistene, og dermed knyttes til hva individet skal yte i skatt. Den andre meningen som tillegges begrepet, er *caput* som definisjon på et individ som har nok inntekt til å betale skatt, men som ikke har stor nok eiendom til å få verdien vurdert. En slik person betalte som om han hadde registrert én *iugum* (en abstrakt måleenhet av verdi) med jord i skattelistene.¹⁸⁴ Dette var den vanlige måten å registrere frie *coloni*, med mindre de leide store mengder jord.¹⁸⁵ Den tredje meningen, er *caput* som en verdi i skattevurderingen knyttet til mennesker eller et husdyr som eiendeler.¹⁸⁶ Med andre ord, registreringen av verdien til et dyr eller et individ. For eksempel hvor mye en 20 år gammel mannlig slave i god form var verdt. Antallet *capita* ble så kombinert med de andre faktorene, som sammen skapte grunnlaget for skatteutregningen.¹⁸⁷ Når skattepresset økte over tid, kunne den enkelte leilendingen velge å gå bort fra selv å være registrert i skattelistene, til å bli redusert til en verdi i utregningen av *domini* sin skatt på samme måte som en *servus*.¹⁸⁸ I så tilfelle, gikk de fra å være registrert som *capita* til å selv bli *capita*; fra å ha kapital til å bli kapital. På denne måten mener Goffart at keiser Diokletians innføring av en årlig skatt og keiser Galerius' (keiser fra 305 til 311) omstrukturering av skattelistene i det lange løp førte til at leilendingene ble stedbundet.¹⁸⁹

Det er likevel ikke her uenighetene med de tidligere forskerne stopper. Han stiller seg tvilsom til at *coloni* ble bundet alt i 332, og legger i stedet dette til to ulike lovparagrafer fra 390-tallet.¹⁹⁰ Jeg kommer tilbake til disse om litt. Forskerne hadde frem til nå antatt at leilendingene ble bundet til jordeieren gjennom *CTh. 5.17.1*, eller eventuelt en forsvunnet tidligere lov, da *CTh. 5.17.1* gav hjemmel til både å hente tilbake *coloni* som flyktet, og

¹⁸¹ Goffart, 1974, s. 35-36

¹⁸² Goffart, 1974, s. 37-39

¹⁸³ Goffart, 1974, s. 41

¹⁸⁴ Goffart, 1974, s. 33, 41 og 43

¹⁸⁵ Goffart, 1974, s. 44

¹⁸⁶ Goffart, 1974, s. 41

¹⁸⁷ Goffart, 1974, s. 44

¹⁸⁸ Goffart, 1974, s. 64-65

¹⁸⁹ Goffart, 1974, s. 44

¹⁹⁰ Goffart, 1974, s. 68 og 72

legitimerte at leilendingene kunne legges i lenker om de forsøkte dette.¹⁹¹ Slik Goffart tolker loven, sier den ikke at leilendingene var bundet, men at de fremdeles var frie jordbrukere som ikke ulovlig kunne flykte fra skatteinnkreveren.¹⁹² Problemet var altså ikke at de forlot *domini*, men at de forlot *origo*, stedet de var registrert som skattebetalere.¹⁹³ Selv om de enda ikke var bundet på 360-tallet, mener han at man nå kunne finne tendenser til at en slik prosess var i gang. Han peker her på *CTh. 11.1.7* fra 361, som sier at senatorene måtte yte skatt for utleid jord, selv om leilendingene hadde flyktet.¹⁹⁴ Fra nå av var altså *domini* ansett som garantist for leilendingenes gjeld. Fra *CJ. 11.52.1.1* (393) og *CJ. 11.50.2* (396) mener han derimot at båndet mellom jordeier og leilending var eksplisitt uttrykt.¹⁹⁵ Dette fordi *CJ. 11.52.1.1* sier at *coloni* «seem to be free-born in their condition, even so they are to be considered as slaves of the land (...) the estate owner (possessor) shall exercise a right over them as well as the solitude of a patron and the power of an owner».¹⁹⁶ *CJ. 11.50.2* er inne på noe lignende når den sier at både leilendingene og deres *peculium* (eiendeler) tilhører *domini*.¹⁹⁷ Overgangen fra frie leilendinger til et bundet *coloni*-system var altså en lang prosess med utgangspunkt i at leilendingene etter Diokletian og Galerius kunne velge å registrere seg som *capita* på mektigere menns skattelister, for dermed å selv bli skånet fra det økende skattepresset fra staten.

6.3 Kolonatet som resultat av fransk politisk splid

Den neste senantikkhistorikeren vi skal ta for oss er den franske Jean-Michel Carrié, og hans to artikler *Le «Colonat du Bas-Empire»: Un Mythe Historiographique?* (1982) og *Un Roman des Origines: Les Genealogies du «Colonat du Bas-Empire»* (1983). Begge artiklene ble publisert i tidsskriftet *Opus*, en italiensk journal som tok for seg økonomisk historie om antikken, men som, ifølge Carrié, ble lagt ned etter få år.¹⁹⁸ Tekstene har heller ikke blitt oversatt. Jeg har likevel valgt å anvende dem, da Mirković regner Carrié som en av de store *coloni*-forskerne, på lik linje med Jones og Goffart, og fordi Campbell Grey poengterer at

¹⁹¹ Pharr, 1952, s. 115

¹⁹² Goffart, 1974, s. 68

¹⁹³ Goffart, 1974, s. 72

¹⁹⁴ Pharr, 1952, s. 292; Goffart, 1974, s. 76-77

¹⁹⁵ Goffart, 1974, s. 72

¹⁹⁶ Frier, 2016-2016, s. 2749-2751: «Et ne forte colonis tributariae sortis nexibus absolutis vagandi et quo libuerit recedendi facultas permissa videatur, ipsi quidem originario iure teneantur, et licet condicione videantur ingenui, servi tamen terrae ipsius cui nati sunt aestimentur nec recedendi quo velint aut permutandi loca habeant facultatem, sed possessor eorum iure utatur et patroni sollicitudine et domini potestate»

¹⁹⁷ Frier, 2016-2016, s. 2747-2749

¹⁹⁸ Carrié, personlig kommunikasjon, 31. januar 2019. Jeg vil også takke Carrié for personlig å ha sendt meg artiklene per post.

Carriés teorier har resultert i store endringer på forskningsfeltet: «[Carrié's] theories have stimulated a re-examination of the 'colonnate' of the Late Roman Empire (...) The 'colonnate' of the mid twentieth century has disappeared, and in its place are a multiplicity of 'colonnates'». ¹⁹⁹ Av annen senere bruk, kan man blant annet vise til *The Colonnate in Justinian's Reign* (2008), der juristen Boudewijn Sirks kritiserer Carrié for ikke å ta for seg alle lovene, og *The Greek Census Inscriptions of Late Antiquity* (2010), der Kyle Harper nevner noen av konsekvensene Carriés teorier har skapt for det videre synet på det romerske jordbruket. ²⁰⁰

Spredt utover de to artiklene kommer Carrié med tre påstander, som alle i større eller mindre grad fungerer som en kritikk av forskere som Heitland, Westermann og Finley, og deres tanker om at leilendingene ble bundet til jorden gjennom en gradvis stillingsforandring, som tilslutt resulterte i en form for kvasi-slaveri. Den mest fundamentale, og kanskje mest nytenkende av disse er hans tidligere nevnte påstand om at det antikke kolonatet (ordningen med leilendinger bundet i en slavelignende stilling) aldri har eksistert, men i stedet var et resultat av det politiske landskapet i Frankrike på 1700- og 1800-tallet. ²⁰¹ De spesielle ideologiske forholdene etter monarkiets fall, og under det postrevolusjonære regimet resulterte i en tanke om frihet som en grunnleggende rettighet, og alle forsøk på å innskrenke denne som forkastelige. Dette, kombinert med de romerske lovenes vaghet rundt leilendingenes rettigheter, førte til at kolonatet ble sett i samme lys som det antikke slaveholdet og middelalderens føydalsystem. ²⁰² Han mener dette utgangspunktet påvirket 1900-tallets historiske positivisme, tanken om historie som en streng vitenskapelig disiplin basert på primærkilder og objektiv forskning, og dermed fungerte som grunnlag for det senere synet på *coloni*. ²⁰³ Slik Carrié ser det, finner man ikke basis for en slik tolkning i kildene, da de aldri eksplisitt taler om noe kolonat, og han konkluderer derfor med at *coloni* som begrep bare har betydning som en finansiell kategori innenfor skattelovgivningen. ²⁰⁴

Dette leder oss over i Carriés andre påstand, som er knyttet til hva som faktisk lå i begrepet *colonus*. Slik han ser det, resulterte ikke registreringen som *coloni* i at leilendingene endte i noen ny personlig stilling på 300-tallet. ²⁰⁵ Dette grunngir han ved å peke på at selv om leilendingene ble bundet til jorden, så var dette noe som skyldtes finanspolitiske hensyn

¹⁹⁹ Mirković, 1997, s. 2; Grey, 2007, s. 158

²⁰⁰ Sirks, 2008, s. 130; Harper, 2008, s. 130

²⁰¹ Carrié, 1982, s. 351-352

²⁰² Carrié, 1982, s. 352, 355 og 358-359

²⁰³ Carrié, 1982, s. 352 og 359; Iggers, 2005, s. 23-25

²⁰⁴ Carrié, 1982, s. 364-365

²⁰⁵ Carrié, 1983, s. 217-218

knyttet til nedgangen i jordbruksbefolkningen, og var dermed ikke noe som i seg selv påvirket forholdet mellom *coloni* og *domini*.²⁰⁶ Eller for å sitere han: «Le lien qui unit les *coloni* ou tenanciers au domaine où ils ont leur *origo*, où ils sont *adscripti*, nous apparaît donc bien dans sa nature fiscale».²⁰⁷ Dette poenget kommer han også tilbake til senere i teksten, der han tar for seg hvilke antakelser man ikke finner grunnlag for i kildene. Han nevner en rekke ulike forhold, og for vårt vedkommende er det to av disse som er viktige. For det første mener han at man ikke kan spore noen fundamental endring i leilendingenes status mellom Diokletian og Justinian, og for det andre, ser han heller ingen tegn til assimilering mellom slavene og leilendingene.²⁰⁸ Basert på Carriés konklusjoner, kan man altså si at det å være registrert som *colonus* var en juridisk klassifisering som ikke var ment å påvirke ens personlige status, og at en slik påvirkning heller aldri fant sted i senantikken.

Den siste påstanden Carrié kommer med, er knyttet til hvorfor leilendingene ble bundet til *origo*. Gjennom denne oppgaven har vi vært innom en rekke ulike forskere med divergerende svar på dette spørsmålet. Om vi ser på de ulike skatterelaterte forklaringene som har kommet frem, kan man peke på teorien om administrativt press (magistrene fikk økonomiske problemer), Clausings tanker om utmattelse av jordbruket, Jones' påstand om at *coloni* ble stedbundet for å forhindre flukt ved skatteinnkreving og Goffarts konklusjon om at leilendingene gikk fra å ha kapital til å bli kapital. Av disse, er det Jones' forklaring fra 25 år tidligere som best samsvarer med Carriés syn på hvorfor leilendingene ble stedbundet.²⁰⁹ Carrié drøfter tre mulige gevinster ved å binde leilendingene.²¹⁰ Den første av disse er at båndene ville forhindre spontane bevegelser i jordbruksbefolkningen ved dårlige år, noe som igjen kunne forverre situasjonen ved at jorden ble lagt *agri deserti*. Dette ligner synet vi fant hos Clausing.

Den andre er at det ville skape stabilitet når man assimilerte nye grupper inn i riket.²¹¹ Ingen av de tidligere forskerne vi har vært gjennom har ansett dette som en mulig forklaring, men om man ser enda lengre tilbake, drøfter klassisisten Augustus Zumpt noe lignende i sin artikkel *Ueber die Entstehung und historische Entwicklung des Colonats* fra 1845.²¹² Her viser han til at barbarer ble gitt jord i Romerriket på 100-tallet for å dekke mangelen på

²⁰⁶ Carrié, 1983, s. 220-221

²⁰⁷ Carrié, 1983, s. 218: Kan oversettes med noe slikt som «Det som knyttet *coloni* eller leilendinger til stedet var koblingen til *origo*, der de var *adscripti* [bundet/registrert], og vi ser dermed begrepets finanspolitiske natur».

²⁰⁸ Carrié, 1983, s. 241-242

²⁰⁹ Carrié, 1983, s. 240-242

²¹⁰ Carrié, 1983, s. 238-240

²¹¹ Carrié, 1983, s. 239

²¹² Clausing, 1925, s. 44 og 47-48

arbeidskraft etter Antoniuspesten. Denne jorden kunne de verken selge eller forlate, og ordningen utviklet seg etter hvert til 300-tallets kolonat.²¹³

Den siste mulige gevinsten Carrié peker på, er at båndene ville skape en sikrere skatteinntekt, og det er dette han regner som det mest sannsynlige motivet.²¹⁴ Han begrunner dette med å vise til at det var to forhold som var viktige for de romerske lovgiverne.²¹⁵ For det første måtte det være nok arbeidskraft til å holde jorden i drift, og for det andre måtte man sikre at man fikk inn de fiskale inntektene. Å knytte *coloni* til *origo* ville oppfylle begge disse, og er etter Carriés syn alene en god nok begrunnelse for å legge dem under bånd.²¹⁶

For å oppsummere, kan man altså si at Carrié regner det romerske kolonattet som en historiografisk konstruksjon basert på en fransk postrevolusjonær tanke om at all innsnevring av frihet var like forkastelig. I virkeligheten ble ikke *coloni* satt i en slavelignende stilling, da *colonus* bare var et juridisk begrep som ble brukt for å binde de jordløse til stedet de var registrert i skatteliste, noe som skulle fungere som en garanti for at skatteinntektene forble stabile.

6.4 Ingen nedgang i slavebestanden, det var alltid få slaver i jordbruket

Den siste teksten vi skal ta for oss fra perioden 1961 til 1990 er artikkelen *Late Roman Slavery* (1987) av antikkhistorikeren Ramsay MacMullen.²¹⁷ Teksten ble publisert i tidsskriftet *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, en internasjonal journal om gresk og romersk antikkhistorie. Kyle Harper regner dette som et av de essensielle bidragene om romersk slavehold, og bruker selv artikkelen en rekke ganger for å underbygge påstandene han kommer med i sin bok, *Slavery in the Roman World AD 275-425* (2011).²¹⁸ Også antikkhistorikeren Walter Scheidel anvender artikkelen som referanse, når han i sin artikkel *The comparative economics of slavery in the Greco-Roman world* i boken *Slave Systems: Ancient and Modern* fra 2008 viser til at det ikke var nedgang i slavebestanden i senantikken.²¹⁹ Mer generelt ble MacMullen også gitt en 'Award for Scholarly Distinction' av American Historical Association i 2000. I forklaringen ved tildelingen ble det blant annet nevnt at han var «the greatest historian of the Roman Empire alive today».²²⁰ MacMullens

²¹³ Clausen, 1925, s. 48

²¹⁴ Carrié, 1983, s. 240

²¹⁵ Carrié, 1983, s. 240

²¹⁶ Carrié, 1983, s. 236 og 240

²¹⁷ Se MacMullen, 1987

²¹⁸ Harper, 2011, s. 3 og blant annet side 178, 189, 192 og 194

²¹⁹ Scheidel, 2008, s. 126

²²⁰ Tune, 2001 og Historians.org, 2018

bidrag til *servi*-diskusjonen har likevel ikke blitt stående uten kritikk. Historikeren Ross Samson skrev i 1989 artikkelen *Rural Slavery, Inscriptions, Archaeology and Marx: A Response to Ramsay MacMullens «Late Roman Slavery»*.²²¹ Denne ble også trykket i *Historia*, og hadde som formål å kritisere MacMullens konklusjoner og kildebruk. Da Harper også anser denne som viktig for den videre forskningen om romersk slavehold, vil den bli gått nærmere inn på etter at jeg har presentert MacMullens funn.²²²

MacMullen forsøker å besvare to spørsmål i teksten. For det første hvor mange slaver det var i senantikken, og for det andre hvor de var sysselsatte.²²³ Dette gjør han i all hovedsak ved å basere seg på gravskriftene, selv om andre kilder også dras inn underveis. Etter å ha gått gjennom de romerske områdene under tidlig keisertid provins for provins, kommer han frem til at det i samtlige områder var en større andel frie (inkludert *coloni*) enn ufrie arbeidere på jorden.²²⁴ Det eneste stedet han fant store mengder *servi* sysselsatt i jordbruket var i Italia, men selv her finner han overvekt av frie.²²⁵ Med dette som basis, konkluderer han med at slavene bare utgjorde omtrent et par prosent av befolkningen i landsbyene og på landsbygda frem til 350, i kontrast til byene, der de utgjorde omtrent 25%.²²⁶ Han spør i denne sammenheng hvorvidt man kan spore noen endring i Italia etter at erobringene tok slutt, men kommer frem til at det ikke finnes noen kilder som kan støtte opp om et slikt syn. Slik han ser det: «The number of slaves may then have remained very nearly on a level, from Augustus to Alaric». ²²⁷ Med andre ord, klarer han ikke spore noen stor *servi*-arbeidsstyrke i det romerske jordbruket de tre århundrene før Konstantin bandt *coloni*, og han mener heller ikke det er mulig å konkludere med at *pax Romana* skapte noen markant forandring i den lille arbeidsstokken som eksisterte. Dette synet står i sterk kontrast til det vi fant hos Weber ved inngangen av 1900-tallet, der slaveholdet ble regnet som et viktig aspekt ved økonomien, og der erobringene var den eneste muligheten til å gjøre dette økonomisk fruktbart. MacMullen tar opp denne tesen, men legger til at «the second-century decline in slavery, whether or not it may be ultimately demonstrable, has yet to be argued in a serious fashion». ²²⁸

Leilendingenes nye stilling i senantikken er også drøftet, men da som et sidesprang. Han er enig i at *coloni* endte i en slavelignende stilling, men da knyttet til

²²¹ Se Samson, 1989

²²² Harper, 2011, s. 3

²²³ MacMullen, 1987, s. 359

²²⁴ MacMullen, 1987, s. 360-375

²²⁵ MacMullen, 1987, s. 372-373

²²⁶ MacMullen, 1987, s. 375

²²⁷ MacMullen, 1987, s. 376

²²⁸ MacMullen, 1987, s. 377

jordbruksproduksjonen, ikke husholdningsarbeidet, som majoriteten av slavene.²²⁹ Han mener dette var resultatet av en gradvis overgang som fant sted over århundrer, og forklarer dette med utgangspunkt i en kombinasjon av at leilendingene ikke ønsket forlate jorden, mens *domini* ønsket holde dem i ro.²³⁰ Han viser her til Finley, men man finner likevel en sentral ulikhet. Med utgangspunkt i MacMullens konklusjon om at *servi* sjeldent arbeidet i jordbruket, stilles det tvil ved at leilendingene tok slavenes sted. Den videre utviklingen til *coloni* og overgangen til middelalderens føydale jordbruk er ikke noe MacMullen mener kan besvares med jordbruksslaven som fokus.²³¹

Hva er det så Samson kritiserer? Helt innledningsvis går han raskt ut og sier at MacMullens konklusjoner har store komplikasjoner for forskningen rundt både middelalderen og antikken, og at det derfor er problematisk at MacMullen baserer seg på et altfor vagt kildegrunnlag.²³² Dette knytter seg i all hovedsak til at bruken av gravskrifter for å vurdere mengden slaver i jordbruket er uheldig.²³³ Siden *servi* var samfunnets svakeste gruppe, ville de dermed være underrepresentert grunnet fattigdom. Det at man kan finne flere spor av dem i byene skyldtes enkelt nok at slaver som arbeidet i husholdningen ofte endte i et nærmere forhold til *domini*, eller at de selv ble satt i posisjoner som gav en viss formue.²³⁴ Han legger så til at man, ved å bruke MacMullens metoder, bare vil klare finne bevis for at det eksisterte syv *coloni* i perioden mellom år 0 og år 300.²³⁵ Når han har gått gjennom kredibiliteten til epigrafene, retter Samson så blikket mot de arkeologiske funnene fra de romerske herregårdene. Han aksepterer at man her finner få spor etter slavedrift fra keisertiden, men poengterer samtidig at man har sett for lite forskning på dette feltet til å kunne si noe med sikkerhet rundt herregårdsarbeidernes legale status.²³⁶

Som man kan se, fikk bare MacMullens teori stå uberørt i få år før den møtte kraftig motstand. Men som vist innledningsvis i dette delkapittelet, har ikke dette resultert i at man har lagt teorien død. Det har eller resultert i det motsatte; fra nå av er det inkludert enda en variabel i debatten om den «riktige» forståelsen av det senantikke romerske jordbruket.

²²⁹ MacMullen, 1987, s. 378

²³⁰ MacMullen, 1987, s. 378

²³¹ MacMullen, 1987, s. 379 og 382

²³² Samson, 1989, s. 99-100

²³³ Samson, 1989, s. 99-100

²³⁴ Samson, 1989, s. 100

²³⁵ Samson, 1989, s. 101

²³⁶ Samson, 1989, s. 102

6.5 Perioden som helhet: Store endringer, men fremdeles tegn på kontinuitet

Som nevnt både innledningsvis og underveis i kapittelet, er dette en periode preget av store endringer innenfor forskningen på både *servi* og *coloni*. Man ser nå for alvor kritikk av Webers erobringstese, en tanke som hadde stått som veivisende for forskningen på det romerske slavejordbruket i nesten 70 år. Det ble i tillegg stilt spørsmål rundt hvorvidt slavene noen gang spilte en markant rolle som jordbruksarbeidere. Også den tidligere forskningen på koloniatet har blitt utsatt for kritikk. Goffart kritiserte tidligere forskere både for å ha misforstått den romerske skattelovgivning og for å ha plassert leilendingene i kvasi-slavestatus altfor tidlig. Carrié gikk enda lengre, og satte spørsmål ved om koloniatet som institusjon noen gang har eksistert.

Selv om det er innført nye variabler som må tas stilling til ved forskningen på temaene, vil jeg likevel peke på at man kan spore en viss kontinuitet innenfor begge forskningsfeltene. Noe som både gir dem en indre koherens, og som skiller dem fra hverandre. Jeg viste avslutningsvis i forrige kapittel til at man kunne skimte en differanse mellom de forskerne som skrev med utgangspunkt i *servi* og de som skrev med fokus på *coloni*. Clausen og Jones, som tok utgangspunkt i leilendingene, forklarte endringene i jordbruket ved å basere seg på skattesystemet som fulgte Diokletian, mens forskerne som hadde slavene som fokusområde så på svekkelsen i jordbruket som et resultat av erobrningsnedgangen. Av sistnevnte, ble leilendingenes nye stilling enten regnet som en nødvendighet grunnet mangelen på arbeidskraft, eller en naturlig amalgamering av gruppenes status. At to ulike forskningsobjekter resulterer i ulike diskurser, er i seg selv ikke banebrytende. Det som likevel er interessant, er feltenes divergerende syn på hvordan man forklarer endringene som fant sted i det romerske jordbruket.

Dette er et skille som i stor grad har blitt videreført inn i denne perioden. Både Goffart og Carrié, som begge fokuserer på leilendingene, er enige om at *coloni* ble bundet av skattepolitikken. Selv om de er uenige om hvorfor, i hvilken grad og når dette skjedde, blir likevel overgangen regnet som en prosess knyttet til båndet mellom leilendingen, jordeieren (enten som eier eller grunnet *origo*) og skattemyndighetene. For Goffart var dette et resultat av endringen i skatteregistreringen, mens det for Carrié ble knyttet til statens behov for stabile skatteinntekter. På den annen side har man Finley, som fokuserte på slavene. Selv om han sier seg uenig i erobringstesen, og dermed de tidligere forskernes utgangspunkt, er han likevel enig i den videre utviklingen. Som Weber, Heitland og Westermann, viser han til en gradvis prosess der både de frie og de ufrie var parter, og som resulterte i at leilendingene tok over slavens tidligere virke. For Weber og Heitland var dette et resultat av vakuemet etter

nedgangen i slavebestanden, mens det for Westermann og Finley var preget av strukturelle endringer i det romerske samfunnet. Her finner vi samtidig et unntak i MacMullen. Han tar utgangspunkt i *servi*, men gjør likevel et poeng av at *coloni* ikke tok slavenes sted. Dette skyldes ikke at han har samme syn som *coloni*-forskerne når det kom til den videre utviklingen, men hans tanker om at det ikke var slaver i jordbruket å erstatte. Han må dermed enten anses som en potensiell tredje retning, eller eventuelt unntaket som bekrefter regelen.

For å oppsummere, kan man si at perioden 1961 til 1990 var preget av store endringer, der slavejordbrukets eksistens og svekkelse ble lagt under lupen, og hvor det ble satt spørsmål ved både når og om koloniatet eksisterte. Tross dette, kan vi likevel finne trekk ved begge forskningsfeltene som viser til kontinuitet fra de to forutgående periodene.

7.0 Fra 1990-tallet til i dag: Hva er status quo?

Det er vanskeligere å si noe om de generelle tendensene i historieskrivingen fra denne fasen enn fra de tidligere. Dette skyldes at perioden enda er for samtidsnær til at man kan peke på paradigmers fremvekst og tilbakegang; vi har ingen ettertid å være klok fra. Man kan likevel vise til oppkomsten av to «nye» tilnærminger til historieskriving som vokste frem på 1980-tallet, og som for alvor spredte seg i historikermiljøene fra 1990-tallet og utover. Dette er kjønns historien og globalhistorien. Kjønns historie baserer seg på den tidligere kvinnehistorien, men fokuset er flyttet fra å gjøre kvinnene synlige som historiske aktører, til at man forsøker å se på de institusjonene i samfunnet som har påvirket kjønn som sosial kategori.²³⁷ Man legger for eksempel økt fokus på hvordan arbeid har påvirket synet på menns maskulinitet.²³⁸ Med andre ord, har man fått et styrket kjønnsaspekt ved den historiske utviklingen. Mens kjønns historien bygger på kvinnehistorien, bygger globalhistorien på den postkoloniale historieskrivingen som vokste frem etter andre verdenskrig, der vestlig historie ble satt under kritikk for å nedvurdere alt ikke-vestlig.²³⁹ Formålet med globalhistorien er likevel ikke å kritisere, men å vise hvordan den historiske utviklingen er et resultat av kontakt mellom sivilisasjoner, religioner og kulturer. Man kan her for eksempel peke på hvordan handel på tvers av kontinenter har påvirket begge handelspartnernes levesett og konsum.²⁴⁰ Det er altså snakk om én fortid, ikke mange separate.²⁴¹

²³⁷ Melve, 2010, s. 235-237

²³⁸ Rose og Brady, 2018, s. 242-243

²³⁹ Melve, 2010, s. 238-239

²⁴⁰ Berg, 2018, s. 140-141

²⁴¹ Melve, 2010, s. 239-241

Som ved forrige periode, er det vanskelig å finne eksempler på at den kjønnshistoriske og den globalhistoriske tilnærmingen har påvirket feltene vi legger vårt fokus. Her er det fremdeles sosialhistorikerne og økonomihistorikerne som råder, selv om det kan virke som om sosialhistorien har tapt noe grunn til den økonomiske historien, i alle fall for *servi* sitt vedkommende.

Når det kommer til valget av tekster for å illustrere utviklingen fra 1990-tallet og utover, er dette preget av en større grad av skjønn enn ved de eldre periodene. Slik som med den generelle historiografien, er det for tidlig å slå fast hva som vil bli regnet som store reformatorer, og hva som vil falle ned i obskuretets avgrunn. Jeg har derfor, med ett unntak fra 2018, basert meg på tekster som har blitt omtalt som potensielle videreførere av debatten, og som alt har blitt henvist til av andre forskere. Grunnet mangfoldet av bøker og artikler fra perioden, er derfor potensielt viktige arbeider utelatt. Noen tekster som ikke har fått fokus, men som kunne ha vært nevnt er: *Greek and Roman Slavery* av Thomas Wiedemann, *The later roman Colonate and freedom* av Miroslava Mirković, *A History of the Later Roman Empire* av Stephen Mitchell, *Agrarian Change in the Late Antiquity: Gold, Labour and Aristocratic Dominance* av Jairus Banaji og *The Colonate in Justinian's Reign* av Boudewijn Sirks.²⁴²

7.1 Den mangfoldige colonus: Hvordan lovene har forledet den moderne historikeren

Den første forfatteren vi skal se på fra denne perioden er den tidligere nevnte sosialhistorikeren Campbell Grey og hans artikkel *Contextualizing Colonatus: The Origo of the Late Roman Empire* fra 2007. Artikkelen er vist til i blant annet Boudewijn Sirks' *The Colonate in Justinian's Reign* (2008), der den omtales som «a stimulating contribution, that is necessary to deal with the question [leilendingenes stilling under Justinian] in a methodologically different way».²⁴³ Sirks kritiserer likevel Greys antakelser en rekke steder.²⁴⁴ Antikkhistorikeren Clifford Ando anvender også Greys tekst som en av sine referanser når han viser til de romerske lovenes reaksjonære karakter i *Decline, Fall and Transformation* (2008), en artikkel som tar for seg hva som er sikkert og hva som er antatt i forskningen om senantikken.²⁴⁵ Walter Scheidel, professor i klassisk historie, viser til

²⁴² Mirković, 1997; Banaji, 2001; Wiedemann, 2003; Mitchell, 2007; Sirks, 2008

²⁴³ Sirks, 2008, s. 122

²⁴⁴ Se blant annet Sirks, 2008, s. 126, 127 og 138

²⁴⁵ Ando, 2008, s. 45

artikkelen som en av kildene på kolonatets natur, i sitt kapittel *Slavery* i boken *The Cambridge Companion to the Roman Economy* (2012).²⁴⁶

Grey argumenterer for at dagens syn på leilendingenes plikter og rettigheter ikke er kompatibel med den stillingen *coloni* virkelig hadde på 300- og 400-tallet.²⁴⁷ Dette forklarer han ved å vise til at forskningen på området har blitt villedet av de romerske lovtekstene. Han inntar en kildekritisk stanse, og viser til at *Codex Theodosianus* og *Codex Justinianus* er kilder på lik linje med andre historiske dokumenter.²⁴⁸ Selv om de kan skape en illusjon av et sammenhengende og ensformig kolonat, mener han at det er to svakheter med et slikt syn.²⁴⁹ Det første han viser til, er at de enkelte lovparagrafene ble skapt for å forsøke løse ulike problemer på ulike tidspunkt. Gjennom samlingsarbeidet under keiser Theodosius II og keiser Justinian I har det blitt skapt et bilde av en koherens som ikke eksisterte ved lovenes vedtakelse. For det andre, mener han at det er mulig å peke på en rekke ulike typer *coloni*, om man leser de enkelte lovene separat.²⁵⁰

Han sier seg enig med tidligere forskere som Clausing, Jones og Finley om at det var begrensninger på leilendingenes frihet, men knytter dette til en kombinasjon mellom skattelovgivning og lokale behov.²⁵¹ Som hos Carrié, er det likevel ikke tale om noen kvasi-slavestatus. Båndet til *domini* gikk gjennom *origo*, og registreringen som *colonus* var derfor ikke noe som påvirket ens personlige status.²⁵²

7.2 Finanslovgivningens svake legitimitet og uheldige konsekvenser

En annen forsker som baserer seg på Carrié når han viser til leilendingenes legale status, er den klassiske historikeren Dennis Kehoe og hans bok *Law and Rural Economy in the Roman Empire* fra 2007.²⁵³ Peter Fibiger Bang, som skriver for *The Classical Review*, viser til at boken er en fruktbar og innovativ studie av det romerske jordbruket, og legger til at dette er et felt Kehoe virkelig mestrer.²⁵⁴ Han poengterer samtidig at Kehoe maler et noe mørkt bilde av den romerske verden.²⁵⁵ Luuk De Ligt priser Kehoe for å ha skrevet om det romerske jordbruket fra et institusjonelt perspektiv, i *The Journal of Roman studies*, men mener likevel

²⁴⁶ Scheidel, 2012, s. 113

²⁴⁷ Grey, 2007, s. 155

²⁴⁸ Grey, 2007, s. 175

²⁴⁹ Grey, 2007, s. 175

²⁵⁰ Grey, 2007, s. 170 og 175

²⁵¹ Grey, 2007, s. 165 og 174

²⁵² Grey, 2007, s. 165 og 169

²⁵³ Kehoe, 2007, s. 164

²⁵⁴ Bang, 2011 s. 246

²⁵⁵ Bang, 2011, s. 247

at han undervurderer graden av utnyttelse man kunne finne i forholdet mellom *coloni* og *domini*.²⁵⁶ Boken er sitert i 147 andre tekster jamfør Google Scholar.²⁵⁷

Formålet med boken er å vurdere hvorvidt de romerske jordbruksreguleringene under keiserdømmet hadde som formål å styrke økonomien, eller om de var et forsvar av de sosiale og økonomiske interessene til den jordeiende eliten.²⁵⁸ Kehoe bruker i denne sammenheng en del tid på å analysere både statusen til *coloni* og gruppens relasjon til *domini*. Til forskjell fra våre tidligere forfattere, baserer han seg på New Institutional Economics (NIE), en tverrfaglig disiplin som ser på institusjonenes rolle for økonomien.²⁵⁹ Utgangspunktet for denne retningen er en tanke om at mennesker oppretter formelle institusjoner for å forsøke redusere potensielle risikoer og usikkerheter, og at disse igjen både blir påvirket av og selv påvirker den videre økonomiske utviklingen.²⁶⁰ Med andre ord, ser Kehoe på det romerske jordbruket med basis i hvordan endringer og kontinuitet både er et resultat av og igjen selv styrer jordbrukslovgivningen.

Som nevnt innledningsvis, tar han utgangspunkt i Carriés tanker om at det aldri eksisterte noe system med leilendinger i en slavelignende situasjon, og at *coloni* sitt bånd til jorden var et resultat av statens ønske om å skape en mer stabil skatteinntekt.²⁶¹ Det er samtidig ikke at de ble bundet til *origo* som er det viktige for Kehoe, men følgene dette fikk for jordbrukets videre utvikling. Lovene baserte seg på at leilendingene som regel forble på den samme jorden i lengre perioder under det tidlige keiserdømmet, men skapte likevel en legal situasjon som brøt med virkelighetene i den romerske økonomien.²⁶² Denne kløften mellom *de jure* og *de facto* resulterte i en uheldig situasjon for alle parter.

For vårt vedkommende, er det konsekvensene for *coloni* og *domini* som er verdt å fokusere på. For leilendingene var dette båndet et tveegget sverd. Kehoe poengterer at selv om det aldri endte i kvasi-slaveri, så er det åpenbart at den enkelte *colonus* ble satt i et sterkere avhengighetsforhold til jordeieren enn tidligere.²⁶³ Tross dette, ble han gitt nye rettigheter overfor *dominus*. Da jordeieren ikke lengre hadde anledning til å øke leien (jf. *CJ. 11.50.1*, vedtatt i 325),²⁶⁴ ville potensielle investeringer komme leilendingen til gode, noe som

²⁵⁶ De Ligt, 2008, s. 209

²⁵⁷ Google Scholar, u.å.b

²⁵⁸ Kehoe, 2007, s. 2-3

²⁵⁹ Kehoe, 2007, s. 4

²⁶⁰ Ménard og Shirley, 2008, s. 1-2

²⁶¹ Kehoe, 2007, s. 163-164 og 167

²⁶² Kehoe, 2007, s. 164

²⁶³ Kehoe, 2007, s. 164

²⁶⁴ Frier, 2016-2016, s. 2746-2747: «Quisquis colonus plus a domino exigitur, quam ante consueverat et quam in anterioribus temporibus exactus est, adeat iudicem, cuius primum poterit habere praesentiam, et facinus

kombinert med at *dominus* ikke kunne sende han vekk fra jorden, gav *colonus* en sikrere posisjon.²⁶⁵ Det at de kunne saksøke jordeieren ved en ulovlig økning av leien, tyder også på at de både fikk beholde tilgangen til domstolene etter at de ble lagt i bånd, og at de hadde støtte fra de juridiske institusjonene når de tradisjonelle leieavtalene ble truet.²⁶⁶ Kehoe mener likevel at man må være forsiktig med å overdrive. *Coloni* var i en presset situasjon, og så seg ofte tvunget til å flykte fra jorden.²⁶⁷ For jordeiernes vedkommende betydde denne endringen at de ble tvunget til å beholde selv ineffektive leietakere og at leieprisene ikke kunne økes over tid. Konsekvensene av dette, sett i et langvarig perspektiv, var en svekkelse i jordbruket; når *domini* ikke lengre ville høste fordeler ved å investere i jorden, så de ikke noe behov for å fremme vekst.²⁶⁸

Kehoes siste poeng i denne sammenheng knytter seg til lovenes legitimitet hos jordbruksbefolkningen. Slik han ser det, tyder det økende antallet lover som forsøkte regulere forholdet mellom jordeiere og leiere på at staten var på vei til å miste kontrollen over landsbygda. *Coloni* var i en mer fleksibel situasjon enn lovene åpnet for, og alle slike private avtaler mellom *colonus* og *dominus* må ha blitt inngått i konflikt med lovtekstens ord.²⁶⁹ Om man for eksempel ønsket legge deler av jorden brakk, eller flytte leilendingene for å fremme økonomisk vekst, var dette noe som måtte skje utenfor den legale sfæren.²⁷⁰ Problemet med slike avtaler, sett fra leilendingens side, var det ujevne maktforholdet i jordeiers favør; for en sterk *dominus* var det mye å tjene på å gå utenfor lovene.²⁷¹

For å oppsummere Kehoes tanker, kan man altså si at han er enig med Carriés utgangspunkt, men bruker dette for å vise til en uheldig videre utvikling, der alle parter ble satt i en vanskeligere situasjon. Løsningen ble for mange å gå utenfor lovene, noe som gagnet *domini* mer enn *coloni*.

7.3 *Servi* ikke erstattet av *coloni*: Slaveholdets og (Vest)Romerriketets delte skjebne

Om vi igjen retter blikket mot forskningen på *servi*, er det to artikler fra Walter Scheidel, professor i klassisk historie, som er interessante å vie noe tid. Disse er *The comparative*

comprobet, ut ille, qui convincitur amplius postulare, quam accipere consueverat, hoc facere in posterum prohibeatur, prius reddito quod superexactione perpetrata noscitur extorsisse»

²⁶⁵ Kehoe, 2007, s. 171 og 175-176

²⁶⁶ Kehoe, 2007, s. 185 og 190

²⁶⁷ Kehoe, 2007, s. 190

²⁶⁸ Kehoe, 2007, s. 173

²⁶⁹ Kehoe, 2007, s. 166 og 183-184

²⁷⁰ Kehoe, 2007, s. 183

²⁷¹ Kehoe, 2007, s. 184

economics of slavery in the Greco-Roman world trykket i *Slave Systems: Ancient and Modern* fra 2008 og *Slavery* i boken *The Cambridge Companion to the Roman Economy* fra 2012.²⁷² I sin anmeldelse av *Slave Systems: Ancient and Modern*, i *Journal of World History*, skriver Larry Yarak at boken er en komparativ studie der de ulike forfatterne, flere av dem store innenfor forskningen på slaver, forsøker skrive om slavehold fra antikken til i dag på en grundigere måte enn hva som er gjort tidligere.²⁷³ Han legger så til at boken mangler fokus, men at tekstene lest individuelt vil være givende for forskere fra flere disipliner.²⁷⁴ Peter Temin, som skriver for *Journal of Interdisciplinary History*, poengterer, som Yarak, at boken inneholder store forfattere fra både moderne historie og antikkhistorie, og legger til at «[t]he chapters by Hodkinson and Scheidel are the standouts».²⁷⁵ *The Cambridge Companion to Roman Economy* blir omtalt som en fantastisk bok for både studenter og forskere.²⁷⁶

Gjennom de to ulike kapitlene forsøker Scheidel, som Weber og Finley, å skape et generelt bilde av det antikke slaveholdets fremvekst og utvikling. Hans konklusjoner og vurderinger er mer nærliggende Finleys enn Webers, men det er likevel markante forskjeller som skiller han fra begge. Scheidel peker i artikkelen fra 2008 på at slavehold vokser frem i samfunn der man finner både behov for arbeidere og har tilgang på potensielle slaver.²⁷⁷ I teksten fra 2012 legger han til at en slik institusjon bare vil vedvare om arbeidsformen blir akseptert av samfunnet, og at slavene produserer nok til at det er verdt å investere i denne typen arbeidskraft.²⁷⁸ For sistnevnte vilkår poengterer han, som Finley, at dette ikke nødvendigvis krever at slavene gir større profittavkastning enn eventuelle frie arbeidere, da også den sosiale gevinsten ved eierskap spiller inn.²⁷⁹

Når det kommer til hvordan romerne bevarte slavebestanden over tid, er Scheidel sterkt uenig med Weber. Han poengterer at slaveavl alltid hadde vært viktig, og at dette etter hvert ble den dominerende kilden til nye slaver.²⁸⁰ Han viser til at dette ikke er noe som kan spores i de historiske kildene, men grunnet størrelsen på den romerske slaveinstitusjonen kan det ikke stilles tvil ved en slik reproduksjon; ingen andre muligheter ville å klart bevare dette systemet i århundrer.²⁸¹ For å støtte opp rundt denne tanken, viser han til at få kvinner i

²⁷² Se Scheidel, 2008 og Scheidel, 2012

²⁷³ Yarak, 2010, s. 727-728

²⁷⁴ Yarak, 2010, s. 730

²⁷⁵ Temin, 2009, s. 75-76

²⁷⁶ Harvey, 2013, s. 130; Holleran, 2014, s. 290-291

²⁷⁷ Scheidel, 2008, s. 115-116

²⁷⁸ Scheidel, 2012, s. 96-97

²⁷⁹ Scheidel, 2012, s. 97

²⁸⁰ Scheidel, 2012, s. 93

²⁸¹ Scheidel, 2012, s. 93

fruktbar alder ble gitt *manumission*, og at kvinner nådde maksimalpris som tenåringer, noe som sammenfaller med at de kom i puberteten.²⁸² Følgelig har Scheidel vanskeligheter med å finne kausalitet mellom *pax Romana* og svekkelse av slaveinstitusjonen, slik Weber antar i sin erobringstese.²⁸³ Han viser også til at prisene på *servi* forholdt seg jevne i alle fall gjennom keiserdømmets 200 første år, noe som kan tyde på en stabil slavebestand, selv om dette også kan være et resultat av mer strukturelle endringer i jordbruket.²⁸⁴

Det er tilknyttet slaveholdets svekkelse at Scheidel blir stående i opposisjon til Finley. Som nevnt i underkapittelet *Overgang, ikke nedgang, i slavejordbruket*, mener Finley at innføringen av keiserstyret resulterte i en prosess som tvang *coloni* til å binde seg til jordeierne. Noe som på sikt resulterte i at behovet for *servi* forsvant.²⁸⁵ Scheidel mener at dette kan være en mulighet, men at det er viktig å være oppmerksom på at slavesamfunn påvirker måten befolkningen anser arbeid. Det måtte derfor dramatiske hendelser til, på lik linje med den amerikanske borgerkrigen, for å endre både slaveeierne og de frie arbeidernes tankesett.²⁸⁶ Dette er ikke noe man kan finne i kildene, og det er verken tegn til ideologiske eller økonomiske utordringer som fordret til en slik endring.²⁸⁷ Han legger så til at det er usannsynlig at *coloni* sin stilling ble svekket til et slikt nivå at de kunne undergrave slavearbeidet, og at man heller ikke finner kilder til *servus kvasi colonus* i stor skala.²⁸⁸ Han viser til at slaveholdets svekkelse ikke kan forklares, men at man kan anta at det forsvant i vest ved Vestromerrikets fall, siden vilkårene for slavehold ble svekket, og i øst etter hvert som mer radikale former for innsnevring av de frie arbeidernes liv ble innført.²⁸⁹

7.4 Økonomiske endringer som grunnlag for slavejordbrukets tilbakegang

En *servi*-forsker som forsøker komme med en forklaring på denne svekkelsen, er professor i klassisk historie, Kyle Harper. I sin bok *Slavery in the Late Roman World, AD 275-425* fra 2011 studerer han slaveholdet i middelhavslandene rundt 300-tallet, og vier i denne sammenhengen ett kapittel til å vurdere endringene som fant sted i det senantikke jordbruket.²⁹⁰ Boken har blitt meget godt mottatt, og har vært omtalt som et av verkene som

²⁸² Scheidel, 2012, s. 94-95

²⁸³ Scheidel, 2012, s. 104-105

²⁸⁴ Scheidel, 2012, s. 105

²⁸⁵ Finley, 1973, s. 92; Finley, 1998, s. 217

²⁸⁶ Scheidel, 2008, s. 125

²⁸⁷ Scheidel, 2008, s. 125

²⁸⁸ Scheidel, 2012, s. 105

²⁸⁹ Scheidel, 2008, s. 126; Scheidel, 2012, s. 106

²⁹⁰ Harper, 2011, s. 10 og kapittel 4

må leses av sosialhistorikere og økonomiske historikere som skriver om antikken og/eller middelalderen.²⁹¹ Peter Thonemann går så langt at han kaller boken det viktigste verket om romersk slavehold på mange år, Myles Lavan mener at dette vil bli en av autoritetene, og Alice Rio omtaler boken som «extremely important».²⁹² Jennifer A. Glancy, som skriver for *The American Historical Review*, er ikke like optimistisk. Hun mener Harper vektlegger noen av kildene for sterkt, men sier likevel at forskningen på temaet har blitt betydelig fremmet av boken.²⁹³ Den er blant annet vist til i den tidligere nevnte artikkelen til Scheidel fra 2012.²⁹⁴

Som Finley og Scheidel, viser Harper til at nedgangen i antallet erobringer og *pax Romana* ikke var noe som hadde innvirkning på slaveholdet, og han peker eksplisitt på Scheidels artikkel fra 2008 når han sier at den naturlige reproduksjonen var den viktigste faktoren for at slavebeholdningen vedvarte i senantikken.²⁹⁵ Han gjør også et poeng av at institusjonen aldri så noen transformasjon, der *servi* over tid ble gjort til leilendinger. Dette er en tanke han omtaler som lagt død grunnet Carriés konklusjon om at kolonatet aldri eksisterte.²⁹⁶ Harpers forklaring på hvorfor slaveholdet vokste frem baserer seg på Scheidels to punkter om tilgang og etterspørsel, men som Kehoe mener han likevel at det er viktig å ikke undervurdere institusjonenes rolle for slaveholdets utvikling.²⁹⁷ Han legger derfor til to egne vilkår som må komme i tillegg til behovet for arbeidskraft og tilgangen på slaver. Disse er reguleringene på arbeidsmarkedet og arbeidsmarkedets institusjonelle dynamikk.²⁹⁸ Siden man ikke finner spor etter en naturlig nedgang i tilgangen på *servi*, må slaveholdets nedgang finnes i ett eller flere av de andre vilkårene.

På 300-tallet var den romerske økonomien preget av handel, integrasjon og kommersiell produksjon, med handelsnettverk både rundt Middelhavet og på tvers av riket.²⁹⁹ I den markedsorienterte jordbruksproduksjonen kunne jordeierne velge mellom ulike kombinasjoner av arbeidskraft, og lønnsarbeidere, *coloni* og *servi* hadde alle sine fordeler og ulemper som arbeidstakere.³⁰⁰ Slavene garanterte jordeieren et større nivå av kontroll over produksjonen, som kunne drives effektivt, mens leilendingene på sin side var kjennetegnet av lav intensivitet, men lave risikoer. Med dette som utgangspunkt, mener Harper at slaveholdet

²⁹¹ Se blant annet Rio, 2013; Thonemann, 2013; Lavan, 2013; Glancy, 2013

²⁹² Rio, 2013, s. 101; Thonemann, 2013, s. 355; Lavan, 2013, s. 555

²⁹³ Glancy, 2013, s. 1578

²⁹⁴ Scheidel, 2012, s. 105 og 113

²⁹⁵ Harper, 2011, s. 4, 67-68 og 148-149

²⁹⁶ Harper, 2011, s. 4, 16 og 154

²⁹⁷ Harper, 2011, s. 151-152

²⁹⁸ Harper, 2011, s. 152

²⁹⁹ Harper, 2011, s. 13-14 og 24

³⁰⁰ Wickham, 2006, s. 260-261; Harper, 2011, s. 156-157

var økonomisk gunstig så lenge markedet krevde kontroll over produksjonen, lønningene var høye og tilgangen på arbeidskraft var lav.³⁰¹ Når markedet rettet seg østover på 400-tallet, og markedsproduksjonen i stor skala nærmest forsvant en gang på 500- eller 600-tallet, var dette noe som hadde store følger for jordbruksnæringen.³⁰²

I likhet med Scheidel, mener Harper det er viktig å skille mellom konsekvensene dette fikk i øst og i vest.³⁰³ Om vi starter med Østromerriket, viser han til at slaveholdet opprinnelig hadde en viktig (men ikke dominerende) stilling, at det nådde toppen på 300-tallet, men at institusjonen ikke overlevde 500-tallet.³⁰⁴ han forklarer dette med at den store tilgangen på lønnsarbeidere kombinert med *coloni* sin svake stilling sammen hadde resultert i at slavearbeidskraften ble overflødig. Dette, kombinert med at den sterkeste økonomiske veksten i perioden fant sted i områder der slaveholdet aldri hadde stått sterkt, resulterte i at institusjonen over tid forsvant.³⁰⁵ I vest var situasjonen en annen. Harper poengterer at tross at leilendingene stod for majoriteten av de sysselsatte gjennom hele senantikken, så har en ny studie fra 2008 vist at det var overraskende mange slavelenker, og dermed slaver, på de vestromerske herregårdene på både 200- og 300-tallet.³⁰⁶ Når markedet ble svekket på 500- og 600-tallet, forsvant også fordelene med å styre produksjonen, og slaveholdet møtte over tid samme skjebne som den kommersielle handelen.³⁰⁷ Med andre ord, forklarer han nedgangen i øst ved å peke på at etterspørselen etter *servi* forsvant, mens det i vest var et resultat av at den kommersielle produksjonen og handelen svant hen.

7.5 Fri til å bli ufri: Kolonatet eksisterte, men var ønskelig for alle parter

Den siste forfatteren vi skal ta for oss i denne undersøkelsen er antikkøkonomihistorikeren Morris Silver og hans artikkel *Bondage by contract in the late Roman empire*, som ble trykket i *International Review of Law and Economics* i 2018.³⁰⁸ Silver forsøker å besvare hvorfor *coloni* ble stedbundet i senantikken. Siden teksten er relativt ny, er det ikke noen omfattende virkningshistorie å vise til. Jeg har bare funnet den henvist til i *Types of Agriculture Land Tenancy System in Demak District, Demak Regency* (2019), der den brukes for å vise at

³⁰¹ Harper, 2011, s. 162

³⁰² Harper, 2011, s. 14-16

³⁰³ Harper, 2011, s. 162-198; Scheidel, 2012, s. 106

³⁰⁴ Harper, 2011, s. 176-179

³⁰⁵ Harper, 2011, s. 179

³⁰⁶ Henning, 2008, s. 36-37; Harper, 2011, s. 196-197

³⁰⁷ Harper, 2011, s. 197-198

³⁰⁸ Se Silver, 2018

leilendinger har eksistert siden romertiden.³⁰⁹ Årsaken til at jeg likevel har valgt å legge fokus på artikkelen, skyldes at Silver kommer med vurderinger og konklusjoner som i stor grad bryter med narrativene vi finner hos både Carrié, Grey og Kehoe. Hvorvidt disse faktisk vil påvirke den videre forskningen, kan bare tiden vise.

Silver starter artikkelen med å vise til Carriés tanker om at leilendingene bare var bundet av skattemessige hensyn, men poengterer at dette ikke kan ha vært tilfellet, da ikke alle leilendingene var bundet. *Coloni* må dermed vise til en separat gruppe i en slavelignende stilling.³¹⁰ Han peker her på *CJ. 11.48.19*, fra et sted mellom 491 og 518, som spesifikt skiller mellom *adscripticii (coloni)*, som var lagt i bånd, og *misthotoi*, som ble regnet som frie leilendinger.³¹¹ Han er likevel ikke den eneste som har vurdert hva som ligger i denne loven. Både Mirković og Sirks gjør lignende diskusjoner, men kommer begge frem til at det som skilte gruppene var hvorvidt de hadde egne eiendeler, eller om de hadde *peculium*.³¹² *Misthotoi* kunne eie selv, og måtte derfor selv betale skatt, mens *adscripticii* hadde *peculium*, og dermed var registrert på *domini* sin skattemåte. Begge gruppene var likevel bundet til *origo*, og ingen av dem var derfor «frie» i den forstand at de ikke var stedbundet.³¹³ Silver har dermed tolket loven på en helt annen måte enn tidligere forskere.

Han forklarer *coloni*-ordningen ved å vise til *patrocinium*, en relasjon der en sterk part beskytter en svakere part mot utenforstående trusler (i leilendingenes tilfelle, skatteinnskrevne).³¹⁴ Denne ordningen mener han både leilendingene og jordeierne må ha sett seg tjent med, og som også staten må ha ansett som heldig, siden lovgiverne var villige til å endre *coloni* sin stilling basert på de private avtalene.³¹⁵ Han tar også for seg Kehoes tanker om at ordningen var negativ for alle, men sier seg uenig basert på at det ikke er kilder som peker i retning av at det var obligatorisk for en jordeier å ta imot nye *coloni*, samtidig som *misthotoi* ikke ble tvunget til å registrere seg som *capita* hos jordeieren.³¹⁶ En slik registrering må dermed ha vært frivillig for alle partene. Det Silver derimot mener det er kilder på, er at frie leilendinger frivillig registrerte seg som *coloni*, at individer iblant måtte gå god for en potensiell *colonus* før *dominus* var villig til å ta han inn, og at frie leilendinger først ble bundet etter 30 år på samme jord (jf. *CJ. 11.48.19* og *CJ. 11.48.23.1*).³¹⁷ Spesielt sistnevnte av

³⁰⁹ Mouris og Setiawan, 2019, s. 24

³¹⁰ Silver, 2018, s. 17

³¹¹ Frier, 2016-2016, s. 2736-2737: Frier omtaler gruppen som «paid farmers»

³¹² Mirković, 1997, s. 66-67; Sirks, 2008, s. 134

³¹³ Mirković, 1997, s. 67; Sirks, 2008, s. 138

³¹⁴ Silver, 2018, s. 18

³¹⁵ Silver, 2018, s. 18

³¹⁶ Silver, 2018, s. 18-19 og 22

³¹⁷ Frier, 2016-2016, s. 2736-2737 og 2742-2743; Silver, 2018, s. 18-19, 22 og 24

de tre punktene regner Silver som et klart tegn på at dette var en ønskelig ordning for begge partene.³¹⁸ Om leilendingene ikke ønsket bli stedbundet, kunne de ha flyttet på seg hvert 29 år, for derved å ikke falle under loven. Eventuelt, kunne en *dominus* som så fristen nærme seg bytte ut leilendingen, for på den måten å beholde retten til å justere leieinntektene for fremtidige arbeidere.

Men hva var så fordelene med ordningen? Silver poengterer at årsaken til at *domini* var villige til å gi fra seg den fulle råderetten over eiendommene knyttet seg til skattemessige hensyn.³¹⁹ At flere personer ble registrert på samme skattemessige liste var en fordel for staten, da det ble billigere å samle inn skattene, samtidig som de store jordeierne var sikrere skattebetalere enn leilendingene.³²⁰ Dette resulterte i at det ble gitt skattenedsettelse til *domini* som var villige til å ta imot *coloni*.³²¹ For leilendingene var dette derimot et valg mellom to onder. De kunne enten forbli frie, men med sterkt skattepress og ingen beskyttelse, eller så kunne de si fra seg friheten i bytte mot en sikrere tilværelse og økt jobbsikkerhet. Dette, kombinert med at man kunne velge mellom flere potensielle jordeiere, og dermed forhandle om den beste avtalen, resulterte i at mange vurderte båndene som en heldigere løsning enn å beholde muligheten til å emigrere.³²² Han tar også spesifikt for seg Kehoes påstand om at staten i det lange løp ble stående i en svakere stilling grunnet mangelen på fremtidige investeringer i jordbruket, men legger til at dette var et tap lovgiverne var villige til å ta i bytte mot den enklere og sikrere skattebetalingen: «In a world where taxes collected themselves without the expenditure of resources there would have been no need for bondage by contract. In the real world there are “frictions” (transaction costs) that may disfavor best-practice taxation systems and favor reliance on “inefficient” forms».³²³

For å oppsummere, kan man si at Silver regner *coloni* som en gruppe i en *servi*-lignende stilling, men med utgangspunkt i at leilendingene selv hadde valgt å ofre friheten i bytte mot økt sikkerhet og andre gevinster. Som hos de andre *coloni*-forskerne er skattene regnet som årsaken til endringene, men tanken om at det var statens behov for inntekter som utløste overgangen har lavere legitimitet hos Silver enn hos de tidligere forfatterne.

³¹⁸ Silver, 2018, s. 24-25

³¹⁹ Silver, 2018, s. 22

³²⁰ Silver, 2018, s. 22-23

³²¹ Silver, 2018, s. 22

³²² Silver, 2018, s. 22-24

³²³ Silver, 2018, s. 27-28

7.6 Perioden som helhet: Økt fokus på markedet, men økt usikkerhet rundt *coloni*

Forrige periode var, som nevnt, preget av store endringer på begge forskningsfeltene grunnet Finleys kritikk av erobringsteser og Carriés tanker om at kolonatet var en historiografisk konstruksjon. Dersom vi starter med å se på forskningen på *servi* fra 1990-tallet og utover, finner vi en klar videreføring av Finleys tanker. Der Finley viste til naturlig reproduksjon som én av flere muligheter om man ønsket bevare slavebestanden, går Scheidel enda lengre, og peker på at dette er den eneste mulige forklaringen på hvordan romerne klarte å bevare institusjonen over tid. Denne tanken viderefører Harper, som eksplisitt baserer seg på Scheidels konklusjon. Der begge *servi*-forskerne fra denne perioden derimot er uenige med både Finley og de andre tidligere forfatterne, er angående selve nedgangen. Der Finley viser til en generell transformasjon av hele det romerske samfunnet, og MacMullen poengterer at det aldri eksisterte store mengder slaver i jordbruket, peker både Scheidel og Harper på at det var slaver i jordbruksnæringen, men at disse forsvant grunnet endringer i markedet. Selv om Scheidel er mer forsiktig med å trekke konklusjoner enn Harper, viser begge til at slaveholdet ble opprettholdt så lenge vilkårene på markedet talte i favør for denne typen arbeidskraft. Når markedet i vest forsvant, og befolkningen i øst ble lagt under økende reguleringer, forsvant behovet for de fordelene slavearbeidsstokken genererte. Fra inngangen av 1990-tallet og frem til i dag, har altså synet på slavene endret seg fra at de var utsatt for en sosial transformasjon som over tid satte dem i samme situasjon som *coloni* (eventuelt at de aldri spilte noen stor rolle i jordbruket), til at de i senantikken ble regnet som overflødige, og bruken dermed forsvant over tid.

Forskningen på *coloni* fra denne perioden er noe vanskeligere å gi en klar illustrasjon av. Både Grey og Kehoe er enige i Carriés konklusjon om at det aldri var tale om noe kvasi-slavehold, men de er likevel sterkt uenige om hva en *colonus* faktisk var. Kehoe er den som kanskje ligger nærmest Carriés tanker. Som Carrié, viser han til at *coloni* ble bundet grunnet statens behov for sikker skattebetaling, men spiller videre på dette for å poengtere at ingen egentlig så seg tjent med ordningen. Eller for å sitere han: «the late antique tax system thus imposed costs on Roman society that the state was willing to bear to maintain the empire's fiscal integrity».³²⁴ Det var altså et uønsket, men nødvendig, system som skulle sikre at statens finansielle behov ble oppfylt. Grey mener derimot at tanken om én type *coloni* er like feil som tanken om et kolonat. Som hos de tidligere forskerne, ble leilendingene bundet av skattene, men da ulike tidspunkter og ulike steder hadde ulike behov, ville følgelig

³²⁴ Kehoe, 2007, s. 191

rettighetene og pliktene til den enkelte *colonus* variere. Å være en leilending i vest mens Konstantin styrte, ville dermed være noe helt annet enn å være leilending i øst under Justinian I. Det er likevel Silver som skiller seg sterkest ut i denne perioden. Ved å kritisere Carriés tanker rundt kolonatet bryter han med et paradigme som har blitt stående som ledende siden første halvdel av 1980-tallet. Om det viser seg at han blir en av autoritetene for den videre utviklingen, kan det «pre-carriéiske» spørsmålet om hvorfor de frie over tid endte som *colonus kvasi servus* igjen potensielt returnere i fremtiden. Selv om Silver mener ordningen tok form av kvasi-slavehold, stiller han likevel institusjonen i et bedre lys enn Kehoe, som skrev elleve år tidligere. Der Kehoe peker på svekkelse og ulovlige avtaler, viser Silver til en institusjon som baserte seg på enighet mellom *coloni* og *domini*, og som alle involverte parter så seg tjent med.

For *servi* sitt vedkommende har vi fra 1990-tallet og utover altså sett en bortgang fra tanken om at slavene etter hvert gikk over til å bli leilendinger; slavene forsvant, mens leilendingene, som separat gruppe, stod igjen. For forskningen på *coloni* er det fremdeles skattene som i en eller annen forstand er ansett som årsaken til at de ble stedbundet. Men både i hvilken situasjon de befant seg etter 332, og hvordan skattene spilte inn, er fremdeles omstridte spørsmål.

8.0 Konklusjon

Siden inngangen av det tjuende århundret har verden sett store endringer. Ved starten av perioden levde vi i imperialismens tidsalder, og siden da har vi sett to verdenskriger og en rekke ideologiske og teknologiske endringer. Dette har blant annet fått konsekvenser for hvordan vi ser på fortiden. At synet på *servi* og *coloni* har forandret seg i dette tidsrommet, er dermed ikke overraskende. Det som likevel er interessant, er at diskusjonene rundt begge temaene står med samme vigør nå som da Weber kom med erobringsteser for rundt 120 år siden. Grunnet det svake kildegrunnlaget omkring det senantikke jordbruket, vil enhver som forsøker komme med poenger eller konklusjoner om gruppene se seg nødt til å kombinere de svært fragmentariske kildene med paradigmer og teorier skapt av tidligere forskere. Og etter hvert som nye forfattere har kommet til, har eldre falt fra.

Under Weber ble *servi* ansett som innkjøpt arbeidskraft som bare var økonomisk gunstig så lenge prisene var lave og man kunne utnytte dem til det ytterste. Når erobringene stoppet måtte man legge om jordbruket, og som et resultat ble både behovet for og tilgangen

til slavene svekket. Westermann videreførte erobringstesens på 1950-tallet, men man så også fremveksten av en stratifiseringstanke, som over tid så slavene i en leilendinglignende stilling. En slik ide kan man også potensielt ense hos Barrow alt i 1928. På 1970-tallet kom Finley med nådestøtet for erobringstesens, da han poengterte at det var mulig å bevare slavebestanden også uten krig. Han videreførte likevel ideen om at man så en transformasjon av det romerske samfunnet i senantikken. I dag er det fremdeles støtte for Finleys tanker om at det var andre faktorer enn erobringer som stod ansvarlig for slaveholdets videre eksistens, men forklaringen på hvorfor de forsvant har blitt endret. Gjennom Scheidel og Harper har man lagt fokus på at slavene ble borte i takt med at forholdene i markedet endret seg. Det var altså ingen transformasjon; det var ikke lengre behov for slaver. I vest var dette grunnet nedgang i handelen, mens det i øst skyldtes strengere reguleringer for de frie samfunnslagene.

Slike drastiske endringer finner vi også for forskningen rundt *coloni*. Gjennom blant annet Clausing og den tidligere tesen om administrativt press, så man senantikken leilendinger som satt i en slavelignende situasjon grunnet generell svekkelse i det romerske jordbruket. Som et resultat av Jones' konklusjoner fra 1950-tallet, ble denne tanken endret. Kolonatet var nå en garanti for at leilendingene ikke skulle flykte når skatteinnskriveren kom, ikke et resultat av jordbrukets forfall. Selv om Goffart på 1970-tallet var uenig med diverse aspekter ved skattelovgivningen og akkurat når man kunne finne *colonus kvasi servus*, rådet Jones' forklaring og tanken om kolonatet frem til 1980-tallet. Her kom Carrié med sin konklusjon om at leilendingenes slavelignende stilling aldri hadde eksistert. De var stedbundet grunnet skattebehovet, men aldri noe mer. Både Grey og Kehoe sier seg enig med Carrié, men Grey viser til et større mangfold av *coloni* enn de tidligere forskerne har akseptert, og Kehoe fokuserer på ordningens uheldige konsekvenser. Carriés tanker har likevel nylig blitt satt under kritikk gjennom Silver, men om kritikken vil svekke paradigmet kan bare fremtiden vise.

I tillegg til paradigmeskiftene i måten man forklarer hvordan *coloni* ble bundet og hvorfor *servi* forsvant, kan man også spore et annet kjennetegn ved utviklingen som har funnet sted rundt forskningen på disse temaene siden inngangen av 1900-tallet. Dette knytter seg til perspektivene man baserer forklaringene på. Som vi har sett, har forfatterne som skriver om *servi* og *coloni* i liten grad vært påvirket av de store historiografiske strømningene som har styrt 1900-tallets historieskriving. Gjennom Weber ble feltene tidlig preget av de økonomisk-historiske og de sosialhistoriske perspektivene, og etter hvert som for eksempel kulturhistorien, kjønns historien og globalhistorien har vokst frem, er det fremdeles de økonomiske og sosiologiske forklaringene som har rådet. Weber forklarte endringene for

servi med basis i markedet, noe som for *coloni* sitt vedkommende ble videreført av Heitland og Clausing, gjennom deres tanker om at leilendingene ble bundet grunnet byenes behov for mat, jordbrukets hovedeksportvare. Selv om påstandene til Finley svekket markedstanken, har den returnert for fullt gjennom Scheidel og Harper. For *coloni* er det likevel tanken om Romerrikets behov for skatt som har blitt rådende fra Jones og utover. Selv om de er uenige om *coloni* sin faktiske stilling, er Jones, Goffart, Carrié, Grey og Kehoe alle enige om at endringene i all hovedsak skyldtes Diokletians skattepolitikk. Silver, som peker på at ordningen var frivillig, poengterer at behovet for skatteinntektene ikke var det viktige, men viser likevel til at lovgiverne legaliserte ordningen fordi den gagnet skatteinnkrevningen.

Når det kommer til overgangen fra slavehold til et stedbundet leilendingsjordbruk, så 1900-tallet fremveksten av en sosialhistorisk transformasjonstanke gjennom Westermann (potensielt så tidlig som Barrow). Westermann og Finley forklarte overgangen ved å vise til strukturelle samfunnsendringer, som resulterte i at gruppene over tid endte i samme situasjon. Som en bivirkning av Carriés tanke om at kolonatet ikke eksisterte, har også denne tanken blitt svekket. På dette området har vi derfor delvis sett en retur til Webers tanker om at *servi* forsvant grunnet omlegning i jordbruket. Det er likevel en viktig forskjell mellom inngangen av 1900 og i dag. Mens Weber pekte på at både etterspørselen etter og tilgangen på *servi* forsvant etter at erobringene stoppet, mener Scheidel og Harper, som baserer seg på Finley, at denne nedgangen bare var et resultat av svekket etterspørsel. Siden man kunne bevare slavebestanden gjennom naturlig reproduksjon, var dette potensielt en utømmelig ressurs. Dersom Silvers kritikk av Carrié blir stående, kan vi potensielt også se en retur av transformasjonstanken i fremtiden. Om det var et skille mellom *adscripticii* og *misthotoi*, har man potensielt en åpning for å plassere *servi* i samme stratum som førstnevnte av de to gruppene, og dermed slik forklare hvorfor slaveene forsvant.

Hvorvidt vi har kommet noe nærmere å forklare hvorfor *servi* ble borte og hvorfor og i hvilken grad *coloni* ble bundet enn vi var for 120 år siden, er likevel vanskelig, om ikke umulig, å komme med noe godt svar på. Jeg tør uansett påstå at dette er diskusjoner som ikke kommer til å ende i nærmeste fremtid, om de noen gang vil. Dette er ikke bare grunnet mangelen på kilder som kan hjelpe oss med å kaste lys over fortiden, men også et resultat av at historieskrivingen er påvirket av samfunnet historikeren lever i.³²⁵ Når 2019 går inn i historiebøkene, vil nye tanker og ideer vokse frem, og med dem, nye svar på fortidens mysterier.

³²⁵ Balz, 1919, s. 30

Kilde-/litteraturliste

Kilder

Frier, B. W. red. (2016-2016) *The Codex of Justinian: A New Annotated Translation, with Parallel Latin and Greek Text*. 3 bind. United Kingdoms, Cambridge University press.

Koptev, A. (U.Å.) *Imperatoris Theodosii Codex: liber quintus* [Internett] The Roman Law Library. Tilgjengelig fra <<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>> [Lest 19.03.19].

Pharr, C. (1952) *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions: A Translation*. Gjenoptrykk New Jersey, The Lawbook Exchange, Ltd., 2012.

Litteratur

Ando, C. (2008) Decline, Fall and Transformation. *Journal of Late Antiquity*, 1(1), s. 31-60.

Balz, A. G. A. (1919) The Use and Misuse of History. *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods* 16(2), s. 29-41.

Banaji, J. (2001) *Agrarian Change in Late Antiquity: Gold, Labour, and Aristocratic Dominance*, New York, Oxford University Press.

Bang, P. F. (2011) Law and the Rural Economy in the Roman Empire. *The Classical Review*, 61(1), s. 246-247.

Barrow, R. H. (1928) *Slavery in the Roman Empire*. Gjenoptrykk, New York/London, Barnes & Noble og Methuen & Co, 1968.

Berg, M. (2018) Global History and the Transformation of Early Modern Europe. I: Arnold, J. H., Hilton, M. og Rüger, J. red. *History after Hobsbawm: Writing the Past for the Twenty-First Century*. Oxford, Oxford University Press, s. 140-159.

Bloch, M. (1965) *Feudal Society I: The Growth of Ties of Dependence*. Oversatt av Manyon, L. A. Gjenopptrykk, London, Routledge & Kegan Paul, 1978.

Bowersock, G. W. (1981) Ancient Slavery and Modern Ideology. *The American Historical Review*, 86(3), s. 578.

Brunt, P. A. (1958) The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity. *The Journal of Roman Studies*, 48(1/2), s. 164-170.

Carrié, J. M. (1982) Le “Colonat du Bas-Empire”: Un Mythe Historiographique?. *Opus: International Journal for Social & Economic History of Antiquity*, 1, s. 351-371.

Carrié, J. M. (1983) Un Roman des Origines: Les Genealogies du “Colonat du Bas-Empire”. *Opus: International Journal for Social & Economic History of Antiquity*, 2, s. 205-251.

Cary, M. (1928) Slavery in the Roman Empire. *The Classical Review*, 42(4), s. 141-142.

Casson, L. (1974) The Ancient Economy. *The American Historical Review*, 79(4), s. 1151-1152.

Clausing, R. (1925) *The Roman Colonate: The Theories of its Origin*. Gjenopptrykk, New York, AMS PRESS, 1969.

De Ligt, L. (2008) Law and the Rural Economy in the Roman Empire. *The Journal of Roman Studies*, 98, s. 208-209

De Ste Croix, G. E. M. (1957) The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity. *The Classical Review*, 7(1), s. 54-59.

Dockès, P. (1981) Ancient Slavery and Modern Ideology. *The Journal of Modern History*, 53(3), s. 506-508.

Finley, M. I. (1973) *The Ancient Economy*. California, University of California Press.

Finley, M. I. (1998). Ancient Slavery and Modern Ideology. I: Shaw, B. D. red. *Ancient Slavery and Modern Ideology*. USA, Markus Wiener Publishers, s. 77-262.

Futrell, A. (1997) *Blood in the Arena: The Spectacle of Roman Power*. Austin, University of Texas Press.

Glancy, J. A. (2013) Slavery in the Late Roman World, AD 275-425. *The American Historical Review*, 118(5), s. 1577-1578.

Goffart, W. (1974) *Caput and Colonate: Towards a History of Late Roman Taxation*. Toronto University of Toronto Press.

Google Scholar (u.å.a) *Caput and colonate: Towards a history of late Roman taxation* [Internett], Scholar.google.no. Tilgjengelig fra:
<https://scholar.google.no/scholar?cites=3077855849728095812&as_sdt=2005&scioldt=0,5&hl=no> [Lest 12.04.2019].

Google Scholar (u.å.b) Law and the Rural Economy in the Roman Empire [Internett], Scholar.google.no. Tilgjengelig fra:
<https://scholar.google.no/scholar?hl=no&as_sdt=0%2C5&q=+Law+and+the+Rural+Economy+in+the+Roman+Empire+&btnG=>> [lest 01.05.2019].

Gray, C. M. (1983) Ancient Slavery and Modern Ideology. *The American Journal of Sociology*, 88(4), s. 783-786.

Grey, C. (2007) Contextualizing Colonatus: The Origo of the Late Roman Empire. *The Journal of Roman Studies*, 97, s. 155-175.

Harper, K. (2008) The Greek Census Inscriptions of Late Antiquity. *The Journal of Roman Studies*, 98, s. 83-119.

Harper, K. (2011) *Slavery in the Late Roman World, AD 275-425*. New York, Cambridge University Press.

Harvey, P. B. Jr. (2013) The Cambridge Companion to the Roman Economy. *CHOICE: Current Reviews for Academic Libraries*, 51(1), s. 130.

Heitland, W. E. (1921) *Agricola: a study of agriculture and rustic life in the Greco-Roman World from the point of view of labour*. London, Cambridge University Press.

Henning, J. (2008) Strong Rulers – Weak Economy? Rome, the Carolingians and the Archaeology of Slavery in the First Millennium AD. I: Davis, J. R. og McCormick, M. red. *The Long morning of medieval Europe: new directions in early medieval studies*. USA, Ashgate. s. 33-54.

Historians.org (2018) *Award for Scholarly Distinction Recipients* [Internett], American Historical Association. Tilgjengelig fra: <<https://www.historians.org/awards-and-grants/past-recipients/award-for-scholarly-distinction-recipients>> [Lest 27.04.2019].

Holleran, C. (2014) The Cambridge Companion to the Roman Economy. *The Journal of Roman Studies*, 104, s. 290-291.

Iggers, G. G. (2005) *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. USA, Wesleyan University Press.

Jones, A. H. M. (1956) The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity. *The English Historical Review*, 71, s. 272-275.

Jones, A. H. M. (1958) The Roman Colonate. *Past & Present*, 13(1), s. 1-13.

Kehoe, D. P (2007) *Law and Rural Economy in the Roman Empire*. USA, The University of Michigan Press.

Knox, B. (1980) Ancient Slavery and Modern Ideology. *The New Republic*, 183(013), s. 30-33.

Laistner, M. L. W. (1956) The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity. *The American Historical Review*, 61(3), s. 613-614.

Lavan, M. (2013) Slavery in the Late Roman World, AD 275-425. *The Classical Review*, 63(2), s. 552-555.

Lear, F. S. (1974) The Ancient Economy by M. I. Finley; The Economy of the Roman Empire: Quantitative Studies by Richard Duncan-Jones. *The Business History Review*, 48(4), s. 577-579.

Levy, E. (1951) *West Roman Vulgar Law*. Philadelphia, American Philosophical Society.

MacMullen, R. (1987) Late Roman Slavery. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 36(3), s. 359-382.

Meiggs, R. (1970) Arnold Hugh Martin Jones. *The Journal of Roman Studies*, 60(1), s. 186-187.

Melve, L. (2010) *Historie: Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo, Dreyers Forlag.

Ménard, C. og Shirley, M. M. (2008) *Handbook of New Institutional Economics*. Tyskland, Springer.

Mirković, M. (1997) The Later Roman Colonate and Freedom. *Transactions of the American Philosophical Society*, 87(2), s. 1-144.

Mitchell, R. E. (1976) Caput and Colonate: Towards a History of Late Roman Taxation. *The American Historical Review*, 81(4), s. 831-832.

Mitchell, S. (2007) *A History of the Later Roman Empire: AD 284-641*, Oxford, Blackwell Publishing.

Mouris, M. M. og Setiawan, B. (2019) Types of Agriculture Land Tenancy System in Demak District, Demak Regency. *Journal of Regional and Rural Development Planning*, 3(1), s. 23-34.

Murdock, J. C. (1976) Caput and Colonate: Towards a History of Late Roman Taxation. *The Journal of Economic History*, 36(3), s. 753-755.

Murphy, M. T. (1925) Agricola. a study of agriculture and rustic life in the Greco-Roman World from the point of view of labor. *The Catholic Historical Review*, 11(1), s. 129-131.

P.A.S. (1922) Agricola. *The Journal of Hellenic Studies*, 42, s. 121-123.

Pirenne, H (1937) *Economic and Social History of Medieval Europe*. Oversatt av Clegg, I. E. New York, Harcourt, Brace and Company.

Polanyi, K. (1957) The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity. *The Journal of Economic History*, 17(1), s. 120-123.

Ringdal, N. J. red. (1983) *Frontlinjer i historiefaget: moderne historieskriving i internasjonalt perspektiv*. Oslo, Universitetsforlaget.

Rio, A. (2013) Slavery in the Late Roman World, AD 275-425. *Early Medieval Europe*, 21(1), s. 101-102.

Rose, S. O. og Brady, S. (2018) Rethinking Gender and Labour History I: Arnold, J. H., Hilton, M. og Rüger, J. red. *History after Hobsbawm: Writing the Past for the Twenty-First Century*. Oxford, Oxford University Press, s. 242-258.

Rostovtzeff, M. (1926) The Roman Colonate: The Theories of its Origin. *The American Historical Review*, 31(2), s. 304-306.

Samson, R. (1989) Rural Slavery, Inscriptions, Archaeology and Marx: A Response to Ramsay MacMullen's «Late Roman Slavery». *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 38(1), s. 99-110.

Scheidel, W. (2008) The comparative economics of slavery in the Greco-Roman world. I: Dal Lago, E. og Katsari, C. red. *Slave Systems: Ancient and Modern*. Cambridge, Cambridge University Press. s. 105-126.

Scheidel, W. (2012) Slavery. I: Scheidel, W. red. *The Cambridge Companion to the Roman Economy*. Cambridge, Cambridge University Press. s. 89-114.

Silver, M. (2018) Bondage by contract in the late Roman empire. *International Review of Law and Economics*, 54, s. 17-29.

Sinnigen, W. G. (1967) The Decline of the Ancient World. *The Classical Journal*, 63(1), s. 31-34.

Sirks, A. J. B. (2008) The Colonate in Justinian's Reign. *The Journal of Roman Studies*, 98, s. 120-143.

Smith, R. E. (1957) The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity. *The Journal of Hellenic Studies*, 77(2), s. 338-339.

Stevenson, G. H. (1922) Agricola. *The Classical Review*, 36 (3/4), s. 87-89.

Temin, P. (2009) Slave Systems: Ancient and Modern. *The Journal of Interdisciplinary History*, 40(1), s. 74-76.

T. F. (1927) Slavery in the Roman Empire. *The Journal of Roman Studies*, 17, s. 236-237.

Thonemann, P. (2013) Slavery in the Late Roman World, AD 275-425. *The Journal of Roman Studies*, 103, s. 353-355.

Tune, S. K. (01.03.2001) *115th Annual Meeting Awards and Honors* [Internett], American Historical Association. Tilgjengelig fra: <<https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectiv.es-on-history/march-2001/115th-annual-meeting-awards-and-honors>> [Lest 27.04.2019].

Tveit, M. (2016) *In Search of Legal Transmission: Inheritance and Compensation for Homicide in Medieval Secular Law*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet. Tilgjengelig fra:

<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/10221/thesis_entire.pdf?sequence=3&isAllowed=y> [Lest 30.04.2019].

Uten navn (1925) The Roman Colonate: The Theories of Its Origin. *The Catholic Historical Review*, 11(3), s. 507-508.

Weber, M. (1976) *The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations*. Oversatt av Frank, R. I. London, NLB.

Welles, C. B. (1956) The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity. *The American Journal of Philology*, 77(3), s. 316-318.

Westermann, W. L. (1955) *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity*. Gjenoptrykk. New York, Noble Offset Printers, INC., 1964.

Whittaker, C. R. og Garnsey, P. (1998) Rural Life in the later roman empire, I: Cameron, A. og Garnsey P. red. *The Cambridge Ancient History: Volume XIII The late roman empire, A.D. 337-425*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 277-311.

Wickham, C. (2006) *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400-800*, New York, Oxford University Press.

Wiedemann, T. E. J. (2003) *Greek and Roman Slavery*, London, Routledge.

Yarak L. W. (2010) Slave Systems: Ancient and Modern. *Journal of World History*, 21(4), s. 727-730.